

התפתחות המשק בחדשים האחרונים של 1956

הצטברות בלתי-צפויה של מלאי כפוי, בעקב צימצום המכירות בענפים מספר. עם הזרמת כספים מרובים לציבור, ובעקב ההוצאות המוגברות של הממשלה, וכן עם הגברת המכירות שהורגשה שבועות אחדים לאחר תום הקרבות, הורגשה הקלה יחסית ניכרת בנזילותם של אותם העסקים. כן נעשו על-ידי בנק ישראל ומשרד המסחר והתעשייה סידורים שבאו להעמיד לרשות התעשייה והחקלאות אשראי נוסף, חלקו מאמצעי מערכת הבנקאות וחלקו מאמצעי הממשלה, כדי להקל על מצבם הכספי.

תקופת מערכת סיני לא היתה מלווה קניית-בהלה כללית במשק. במידה שהיו קניות-אגירה מיוחדות, הרי הן הצטמצמו בעיקרן למיצרכי-מזון. לעומת זאת, חלה ירידה ניכרת למדי במכירות הקמעוניות של מוצרי הלבשה והנעלה ושל שירותים, במיוחד בחודש נובמבר, תופעה הנוגדת את המגמה הכללית של עלייה ברמת המכירות הקמעוניות במחצית השנייה של שנת 1956. הירידה הארעית במכירות הקמעוניות של מוצרים אלה היא בודאי תוצאה משולבת של גורמים מספר, והם — העדר הבטחון, גיוסם של ראשי-משפחות ובני-משפחה רבים, והירידה בהכנסות שבאה כתוצאה מכך. הירידה במכירות הקמעוניות היתה כנראה תופעה ארעית בעיקרה.

באשר לרמת הייצור, יש סימנים המורים על ירידה ארעית במרבית ענפי הייצור התעשייתי בנובמבר. ירידה גדולה במיוחד חלה בענפים של חומרי-הבנייה, היהלומים, וההלבשה וההנעלה. נראה כי סיבתה הישירה של הירידה בייצור נעוצה בגיוסם של חלק ניכר מן העובדים, ואולי גם בהפרעות אחרות שנבעו מקשיי הובלה וכיוצא באלה. אולם כיוון שבתקופת מערכת סיני נצטמצם הביקוש לסוגים מסוימים של מוצרי תעשייה, וביחוד מוצרי הלבשה והנעלה, וכן ריהוט וכלי-בית; ובשל חוסר הוודאות בדבר אורך תקופת-החירום ומידת צימצום הביקוש העלול לבוא עמה — לא נעשו בענפים אלה מאמצים יתרים למניעת הירידה ברמת התפוקה, על-ידי העסקת עובדים נוספים על הרגיל, עבודת שעות נוספות, וכיוצא באמצעים אלה. לעומת זאת, בעקבות עליית הביקוש לתוצרת ענף המזון נקטו היצרנים באמצעים מתאימים כדי להתגבר על הקשיים הישירים שנגרמו בעקב המערכה; והודות לכך לא זו בלבד שלא נצטמצם הייצור בענף זה, אלא

עקבותיה הכלכליות של מערכת סיני

הסקירות להלן מציגות כמה מן ההתפתחויות העיקריות שאירעו במשק במחצית השנייה של שנת 1956. תשומת-לב מיוחדת הוקדשה בהן לבחינת עקבותיה הכלכליות הישירות של מערכת סיני, שאירעה בסוף אוקטובר ובתחילת נובמבר.

הביטוי הבולט ביותר של מערכת סיני במשק היה בתחום הכספים. בשבוע הקרבות, כלומר בין ה-26 באוקטובר לבין ה-2 בנובמבר, הוצאו מן המוסדות הבנקאיים כ-7.5 אחוזים מן הפקדונות לפי דרישה. כך גדל סכום המזומנים שבידי הציבור, באותו השבוע, ב-21 מיליון ל"י, או בשיעור של 9.5 אחוזים. משיכת המזומנים נעשתה כנראה בחלקה הרב מטעמים טכניים, לרגל גיוס בעלי חשבונות בנקאיים, ומטעמי זהירות, ורק במידה חלקית היתה קשורה בהגברת הקניות. רוב המוסדות הבנקאיים הצליחו לספק את הדרישה הפתאומית הזאת למזומנים, בעיקר על-ידי משיכה מעודפי היתרות שלהם בבנק ישראל; ורק מוסדות בנקאיים בודדים נאלצו למשוך גם מיתרות-החובה שלהם. מרבית המזומנים שהוצאו בתקופת המערכה הוחזרו למוסדות הבנקאיים, ומהם — לבנק ישראל, שבועות מועטים לאחר שהוצאו.

בד בבד עם התנוודות החריפות, הארעיות, בחלקם של המזומנים בכלל אמצעי-התשלום חלה ברביע האחרון של שנת 1956 עלייה ניכרת, בסכום של למעלה מ-30 מיליון ל"י, בסך כל אמצעי התשלום. מרביתה של עלייה זו נבעה מהגדלת האשראי לממשלה, שהוציאה אותה לצורכי בטחון גברו באותה התקופה במידה ניכרת.

עם זאת, ראוי לציין כי חלק רב מהוצאות-הבטחון המיוחדות מומן בדרך של ירידה ביתרות במטבע-חוק, מבלי שיהא צורך לצמצם את רמת היבוא האזרחי. דבר זה מנע את ההתפתחות האינפלציונית החמורה, מפניה אפשר היה לחשוש בעקב ההוצאות המוגברות.

על-אף הירידה הארעית בנזילות המוסדות הבנקאיים, בעקב משיכת המזומנים מהם, לא צומצם היקף האשראי לציבור שניתן על ידם. אף-על-פי-כן הוחרף, בתקופת המערכה ובשבועות לאחר מכן, מצב הנזילות של עסקים רבים. תופעה זו נבעה בחלקה מתוך הפרעות ארעיות במילוי התחייבויות כספיות, ובחלקה — מתוך

כנראה חלה בו אף עלייה, ולגבי מוצרים מסויימים אף הוגברה התפוקה, כדי למלא את החסר בייצור בשבועות שלפני כן.

בתקופת מערכת סיני — במיוחד בחודש נובמבר — ולאחריו, חלה ירידה רבה בפעילות הבנייה. בעוד שבעשרת החודשים הראשונים של השנה היתה רמת הפעולות (הנמדדת על-ידי הממוצע של התחלות-הבנייה וסיומיה בשלושים הרשויות המקומיות הגדולות שלגבי-הן יש נתונים חודשיים) גבוהה בכדי 4 אחוזים מזו שבחודשים המקבילים בשנה הקודמת, הרי בנובמבר 1956, לא הגיעה רמת הבנייה אלא למחציתה של הרמה בנובמבר 1955; ואף בדצמבר היתה הרמה נמוכה ב-25 אחוז בקירוב. מידה זו של ירידה ניכרה הן בהתחלות הבנייה והן בסיומיה.

לעומת זאת לא הורגשו כמעט כל השפעות ישירות של מערכת סיני על תפוקת החקלאות, וזאת הודות למאמץ יתר של אלה שנותרו במשקים החקלאיים, ולתהליך הייצור הממושך יחסית בענף זה. תקופת

אוקטובר ונובמבר היתה השנה תקופה של שפע עונתי בירקות (ובפירות) והודות למאמצים מיוחדים שננקטו לקיום ההובלה, הגיעו אלו לשוקים בכמויות ניכרות אף בעצם ימי המערכה, פרט למספר מקומות שבהם חלו הפרעות זמניות.

מערכת סיני לא הביאה לשינוי חד-משמעי ברמה הכללית של האבטלה במשק, והמספר הכללי של המובטלים שהיו רשומים בלשכות, בצירוף מספר המועסקים בעבודות מכוונות, לא חרג בנובמבר 1956 מן הרמה הכללית של האבטלה, בהתחשב בתנודות העונתיות; שכן מצד אחד גוייס חלק מהמובטלים, ומצד שני הביאה הירידה ברמת הפעילות הכלכלית האזרחית, במיוחד בענף הבנייה, לצימצום ארעי בתעסוקה.

בין שאר ההתפתחויות הבולטות בתקופת מערכת סיני יש לציין צימצום ארעי בהיקף היבוא, שבעיקרו נבע מהפרעות בתנועת הספנות. לעומת זאת לא השפיעה המערכה ישירות על היקף היצוא, שכן נעשו מאמצים מיוחדים למניעת השפעה זו.

התפתחות הכספים

הבנקאים את האשראי בחודש נובמבר, ובעיקר בדצמבר, שבו הם מעוניינים להראות מצב נזילות גבוה במיוחד. אולם לעומת הירידה באשראי שניתן לציבור עלה במידה רבה האשראי לממשלה, ואמצעי התשלום הוסיפו לעלות גם בחודשים האחרונים של שנת 1956. ברביע האחרון של השנה הם עלו בשיעור של 6.3 אחוזים — שהוא שיעור מהיר יותר משל הרביעים השני והשלישי, והוא מתקרב לשיעור העלייה של הרביע הראשון של שנת 1956. שיעור עליית אמצעי התשלום ברביע האחרון של 1956 גבוה במיוחד, בהתחשב בעובדה שבשנים הקודמות עלו אמצעי התשלום ברביע האחרון בשיעור מועט ביותר, מטעמים עונתיים. כך למשל, לא עלה סכום אמצעי התשלום ברביע האחרון של 1955 אלא באחוז אחד בלבד.

עם זאת, ראוי לציין כי הגידול של האשראי לממשלה ושל אמצעי התשלום, במחצית השנייה של שנת 1956, לא היה כה גדול כפי שאפשר היה לחשוב לנוכח ההוצאות הבטחוניות המוגברות. יציבות המחירים לא עורערה אלא במידה מועטה, משתי סיבות: (א) מרבית הוצאות הבטחון הנוספות היו הוצאות במטבע חוץ, ולכן לא היתה להן השפעה ישירה ומיידית על המשק המקומי; (ב) ההוצאות בארץ מומנו בחלקן על-ידי מיסים ומלוואות אשר הקטינו את הוצאות השוטפות של הצבא, ואיזנו חלק מהעלייה שהיתה צפויה בביקוש הכללי במשק. מצד שני, הגדיל צימצום המכירות בענפים מסוימים את קשייהם הכספיים של מפעלים רבים, אשר הועמדו בפני הצטברות כפוייה של מלאי. גורם אחר להחרפת הבעיות הכספיות של מפעלים אלה היה העיכובים שחלו במילוי ההתחייבויות הכספיות, כגון בפרעון שטרות, בכיבוד שיקים וכיוצא באלה. כדי לסייע להם להתגבר על הקשיים הפינאנסיים הללו, עיבד בנק ישראל, בשיתוף עם משרד האוצר ומשרד המסחר והתעשייה, תוכנית למתן אשראי לזמן-חירות לתעשייה ולחקלאות, בסכום של 5 מיליון ל"י. אשראי זה ניתן בחלקו מקרנות להון חוזר של הממשלה, בחלקו בנכיון-מישנה של בנק ישראל, ובחלקו מאמצעי המוסדות הבנקאיים, לפי שיחורו רים מהוראות הנזילות. או שמטעם בנק ישראל. הסדר זה נוסף על עליית האשראי לציבור בחודשים יולי עד אוקטובר, בעת שאותם המוסדות הבנקאיים הורשו להגדיל את נפח האשראי ב-3 אחוזים למימון הייצור החקלאי והתעשייתי, לפי אישורים מיוחדים

התפתחות מערכת הכספים בישראל בחודשים האחרונים של שנת 1956. עוצבה במידה מרובה על-ידי מערכת סיני.

התופעה הבולטת ביותר בתחום הכספים, בתקופה זו, היא המרת הפקדונות במוזמנים, המרה אשר הגדילה את מחזור המטבע בשבעת הימים שבין 26 באוקטובר ל-2 בנובמבר ב-21.1 מיליון ל"י, או ב-9.5 אחוזים. המשיכה הפתאומית של המוזמנים נעשתה בעיקר מטעמי זהירות: — החשש מפני הפרעות לגישה הפיזית למוסדות הבנקאיים, ומטעמים טכניים, כיוון שהמגויסים השאירו בבתייהם סכומי-כסף במוזמנים, מחשש פן לא תהיה לבני-ביתם האפשרות למשוך שיקים. במידה שמשכת מוזמנים נעשתה לצורך ביצוע עסקאות בהיקף בלתי-רגיל, הרי זו הצטמצמה כמעט לחלוטין לצורך אגירת מזון, וגם תופעה זו, לא היה היקפה רחב יחסית.

משיכת המוזמנים לא נמשכה אלא ימים מספר, וכבר בראשית חודש נובמבר החזר למוסדות הבנקאים חלק מן המוזמנים שהוצאו, ומהם לבנק ישראל. תופעה זו לא באה לידי ביטוי מידי בצימצום כמות שטריי-הכסף והמעות שבמחזור, כיוון שזה נמנע על-ידי עליית אמצעי התשלום באותה תקופה, כתוצאה מגידול האשראי לממשלה, והמרת פקדונות מטבע-חוץ.

השינויים בסכום המטבע שבמחזור היו מקבילים, כמעט לחלוטין, עם השינויים בסכום המוזמנים שבידי הציבור, שכן סכום המוזמנים שבקופות המוסדות הבנקאיים היה יציב יחסית, ותנודותיו אינן חורגות מגבולות של מיליון עד שני מיליון ל"י.

בעקב התפתחות זו, עלה חלקם של המוזמנים באמצעי התשלום מ-42.5 אחוז בסוף ספטמבר, ליותר מ-46 אחוז באוקטובר ובנובמבר. בדצמבר חזר וירד חלקם של המוזמנים באמצעי התשלום ל-44.1 אחוז.

המשיכה הפתאומית של מוזמנים מן המוסדות הבנקאיים הביאה כמובן לירידה ניכרת בנזילותם. מוסדות אלה נאלצו להקטין את סכום יתרותיהם בבנק ישראל, כדי להעמיד לרשות המפקדים את המוזמנים שדרשו; וכמה מהם משכו לא רק את עודפי היתרות, אלא גם את היתרות המינימאליות שעליהם להחזיק. משחזר הציבור והפקיד במוסדות הבנקאיים חלק מן המוזמנים שמשך, חזר ועלה סכום יתרותיהם של מוסדות אלה בבנק ישראל.

בעקב הרעת מצב הנזילות צמצם חלק מן המוסדות

שהוצאו בכל מקרה על-ידי בנק ישראל. אולם המוסדות הבנקאיים העדיפו לצמצם את האשראי לאחר מערכת סיני אף על פי שניתנה להם האפשרות להרחיבו. בשני החודשים האחרונות של השנה הורחב רק האשראי מפקדונות הממשלה וסכום השטרות שנוכו על ידי בנק ישראל. החרפת מצבם הכספי בתקופת מערכת סיני ולאחרונה היוותה עדות נוספת למצבם הפינאנסי של מפעלים רבים: נתבלט מיעוט האמצעים הכספיים העומדים לרשותם ממקורותיהם.

במידה שמערכת סיני עצמה, ותקופת המתיחות הבטיחונית שנתלחה אליה, יכלו להעמיד את מערכת הכספים במבחן, ניתן לומר שהיא הוכיחה מידה ראויה לציון של אימון הציבור, ושל איתנות מערכת הבנקאות. בהתחשב במאורעות הבטחוניים והמדיניים, הרי משיכת-מזומנים בתחום של 7.5 אחוזים מכלל הפקדונות, היא מתונה למדי; מרבית המוסדות הבנקאיים גילו כי הם מסוגלים לעמוד במשיכה מעין זו, מבלי להזדקק אמצעי-התשלום, המחצית השנייה של 1956 לעומת 1955

(במיליוני ל"י)

הסכום	מזומנים		פקדונות		אמצעי-התשלום	
	1956	1955	1956	1955	1956	1955
יוני	197.7	164.9	268.3	234.5	466.0	399.4
יולי	199.3	169.9	275.9	244.2	475.2	414.1
אוגוסט	206.9	166.6	276.7	244.8	483.6	411.4
ספטמבר	207.0	171.5	279.5	243.6	486.5	415.1
אוקטובר	226.7	173.3	264.9	240.3	491.6	414.6
נובמבר	234.5	176.4	273.4	238.0	507.9	414.4
דצמבר	228.3	172.5	289.0	247.2	517.3	419.7
השינויים, במיליוני ל"י						
יולי	1.6	5.0	7.6	9.7	9.2	14.7
אוגוסט	7.6	-3.3	0.8	0.6	8.4	-2.7
ספטמבר	0.1	4.9	2.8	-1.2	2.9	3.7
אוקטובר	19.7	1.8	-14.6	-3.3	5.1	-1.5
נובמבר	7.8	3.1	8.5	-2.3	16.3	0.8
דצמבר	-6.2	-3.9	15.6	9.2	9.4	5.3
יולי עד דצמבר	30.6	7.6	12.7	3.6	20.3	20.7
השינויים, באחוזים						
יולי	0.8	3.0	4.1	2.8	2.0	3.7
אוגוסט	3.8	-1.9	0.2	0.3	1.8	-0.7
ספטמבר	4.7	2.9	-0.5	1.0	0.6	0.9
אוקטובר	9.5	1.0	-1.4	-5.2	1.0	-0.1
נובמבר	3.4	1.8	-1.0	3.2	3.3	-
דצמבר	-2.6	-2.2	3.9	5.7	1.9	1.3
יולי עד דצמבר	15.5	4.6	5.4	7.7	5.1	11.0

המקור: בנק ישראל.

היא בדרך-כלל תקופה של ייצוב יחסי באשראי לציבור.
ב-1955, למשל, עלה האשראי הבנקאי לציבור בתקופה
זו ב-12 מיליון ל"י.

האשראי הבנקאי לציבור (י), המחצית השנייה של 1956:
לעומת 1955

השינוי, באחוזים	השינוי, במיליוני ל"י		הסכום, במיליוני ל"י		
	1955	1956	1955	1956	
—	—	—	278.3	243.8	יוני
+ 1.7	+ 2.3	+ 4.6	282.9	249.6	יולי
+ 2.4	+ 0.8	+ 6.9	289.8	251.5	אוגוסט
+ 0.4	+ 0.7	+ 1.1	290.9	253.3	ספטמבר
+ 3.5	+ 2.3	+ 10.2	301.1	259.1	אוקטובר
+ 0.2	— 1.1	+ 0.7	301.8	256.5	נובמבר
— 0.9	— 0.3	— 2.6	299.2	255.8	דצמבר
+ 4.5	+ 3.9	+ 12.6	+ 9.5		השינוי ברביעי השלישי
+ 2.9	+ 1.0	+ 8.3	+ 2.5		השינוי ברביעי האחרון
+ 7.5	+ 4.9	+ 20.9	+ 12.0		השינוי, יולי עד דצמבר

(1) כולל אשראי המוסדות הבנקאיים מאמצעיהם; ונכיון
מישנה בבנק ישראל, במטבע מקומי ובמטבע-חוץ.

ה מקור: בנק ישראל.

הרחבת האשראי במחצית השנייה של שנת 1956: חלה
בעיקר בחודשים יולי עד אוקטובר; לאחר שבחודש מאי
החליט בנק ישראל על הגדלת נפח האשראי של
המוסדות הבנקאיים ב-3 אחוזים, בהיענותו לביקוש
המוגבר לאשראי שחל בעקבות גידול הניצור החקלאי
והתעשייתי ועליית השכר במרבית ענפי המשק. כן
הוגדל נכיון-המישנה של הבנק עצמו. היקף האשראי
קטן בחודשים נובמבר ודצמבר, אף שבנק ישראל
איפשר לענפי החקלאות והתעשייה לקבל אשראי לשעת-
חירום, כדי לסייע להם להתגבר על קשיים זמניים
שנוצרו בעקבות מערכת סיני. כפי הנראה מהלוח הבא,
ניתנו כשני-שלישים מתוספת האשראי על-ידי בנק
ישראל, והשליש האחד — באמצעות המוסדות הבנ-
קאיים.

שיעור עליית אמצעי-התשלום במחצית השנייה של
שנת 1956, ובמיוחד ברביעה האחרון, היה מהיר מאד,
בייחוד בהתחשב בכך כי בשנים הקודמות עלו אמצעי-
התשלום, מטעמים עונתיים, בחודשים האחרונים של
השנה בשיעור מועט יותר מאשר בחודשים הראשונים.
החשת שיעור עלייתם של אמצעי-התשלום נבעה
במידה רבה מגורמים הקשורים במערכת סיני, שגרמו,
בין השאר לגידול מהיר של חוב הממשלה לבנק ישראל.
בתקופה זו חלה גם המרת-מה של מטבע-חוץ.

מרבית העלייה של אמצעי-התשלום בחודשים
האחרונים של 1956 התבטאה בעליית המזומנים שבידי
הציבור. בעוד שברביעי השלישי של השנה היה שיעור
עליית המזומנים (4.7 אחוזים) קרוב לשיעור העלייה
של הפקדונות (4.2 אחוזים), הרי ברביעי האחרון של
השנה עלו המזומנים ב-10.3 אחוז, בעוד שהפקדונות
עלו בשיעור נמוך יותר — 3.4 אחוזים. תופעה זו היא
בעיקר תוצאת המשיכה המיוחדת בארבעת הימים האחר-
ונים של חודש אוקטובר, אשר בעקבותיה עלה סכום
המזומנים באותו חודש ב-20 מיליון ל"י בקירוב (9.5
אחוזים), בעוד שסכום הפקדונות פחת ב-15 מיליון ל"י
בקירוב (5.2 אחוזים). בנובמבר חזר שיעור עליית
המזומנים (3.4 אחוזים) והיה קרוב לשיעור עליית
הפקדונות (3.2 אחוזים). אולם בחודש דצמבר פחת
סכום המזומנים ביותר מ-6 מיליון ל"י (2.6 אחוז), ואילו
סכום הפקדונות עלה ביותר מ-15 מיליון ל"י (5.7 אחוז-
ים). ההתפתחות בחודש דצמבר הושפעה מהחזרתו
לבנק ישראל, של חלק ניכר מהמזומנים שהוצאו בתקו-
פת מערכת סיני, וכן מתופעה הטיפוסית לסוף חודש
דצמבר, בעת שמוסדות בנקאיים מסויימים נוהגים —
בקשר לעריכת הדין-והחשבון השנתי שלהם — לעודד
עיקובים במשיכת המזומנים על-ידי לקוחותיהם, עד
לשנת הכספים הבאה, וכן מפקידים בבנק ישראל חלק
גדול יותר מן המזומנים שבידיהם.

ב. האשראי לציבור

בחודשים יולי עד דצמבר 1956 עלה האשראי הבנ-
קאי לציבור ב-21 מיליון ל"י בקירוב, או ב-7.5 אחוזים,
וזאת על-אף העובדה כי המחצית השנייה של השנה

האשראי הבנקאי לציבור, במחצית השנייה של 1956

(במיליוני ל"י)

יוני	ספטמבר	דצמבר	השינוי
13.9	13.7	19.8	5.9
7.3	7.6	15.3	8.0
21.2	21.3	35.1	13.9
253.6	265.3	259.6	6.0
3.5	4.3	4.5	1.0
257.1	269.6	264.1	7.0
267.5	279.0	279.4	11.9
10.8	11.9	19.8	9.0
278.3	290.9	299.2	20.9

המקור: בנק ישראל.

21 מיליון ה"ל היו רק חלק מתוספת האשראי שקיבל המשק הבלתי ממשלתי במחצית השנייה של שנת 1956. חלה אמנם ירידת־מה באשראי מהממשלה הניתן באמצעות המוסדות הבנקאיים ליבואנים, במסגרת השינויים לומים והמענק, אולם בדצמבר ניתנו הלוואות מיוחדות לרוכשי מלווה הביטחון. כמו כן עלה האשראי הממשלתי מתקציב הפיתוח, שניתן באמצעות המוסדות הללו — ברובו לזמן ארוך, ב־17.5 מיליון ל"י, וסך כל תוספת האשראי שקיבל המשק הלא ממשלתי באמצעות מערכת הבנקאות הגיע איפוא ליותר מ־40 מיליון ל"י.

סך כל האשראי לציבור באמצעות מערכת הבנקאות, במחצית השניה של 1956 (במיליוני ל"י)

יוני	ספטמבר	דצמבר	השינוי
31.9	33.0	33.2	+ 1.3
2.3	2.1	2.2	— 0.1
—	—	2.1	+ 2.1
10.1	9.4	9.2	— 0.9
44.3	44.5	46.7	+ 2.4
116.9	127.1	134.1	+ 17.2
161.2	171.6	180.8	+ 19.6
278.3	290.9	299.2	+ 20.9
439.5	462.5	480.0	+ 40.5

המקור: בנק ישראל.

ג. האשראי לממשלה

ההוצאות המוגברות לצורכי־בטחון, בחלקה השני של שנת 1956, שכנגדן לא צומצמו ההוצאות האחרות במידה מספקת, גרמו להרחבה רבה של האשראי לממשלה. האשראי השוטף שקיבלה הממשלה ממערכת הבנקאות גדל במחצית השנייה של 1956 ב־67 מיליון ל"י בערך. נוסף על כך קיבלה הממשלה סכום נוסף ממערכת הבנקאות, יותר מ־20 מיליון ל"י, על־ידי שמכרה לה איגרות־חוב שלה, או שטריאוצר שהיו אצלה במשמרת. (ראה הלוח שבעמוד הבא).

בסך הכל מימנה איפוא מערכת הבנקאות, בתקופה זו, את פעולות הממשלה בשיעור של 88 מיליון ל"י לערך, וזאת — לעומת גידול של כ־12 מיליון ל"י במחצית השנייה של 1955, ושל כ־2 מיליון ל"י בלבד במחצית הראשונה של 1956. גם אם ניקח בחשבון את העובדה כי בתקופה זו הוחזרו לבנק ישראל 7.1 מיליון ל"י שהיוו את חוב הממשלה שנוצר כיוון שהבנק קיבל על עצמו את התחייבויות האוצר כלפי בנקים מרכזיים בחו"ל; וגם אם נזכור כי ההון הנפרע של בנק ישראל, וכן הכנסותיו הנקיות, עלו בתקופה זו ב־3.8 מיליון ל"י — יסתכם גידול חוב הממשלה ב־77 מיליון ל"י לערך. אם כי למעלה מ־50 מיליון ל"י ממנו ניתנו לממשלה במטבע־חוץ, והוצאו מיד לקניות בחו"ל או לתשלום חובות בחו"ל, ועל־כן לא השפיעו ישירות על משק־הכספים הישראלי. אמצעי־התשלום הורחבו, כתוצאה מפעולות הממשלה, בין על־ידי קבלת אשראי ובין על־ידי המרת מטבע־חוץ. ב־2.5 מיליון ל"י בקירוב, ברביעי השלישי של השנה, וב־26.7 מיליון ל"י ברביעי האחרון.

ה. נזילות המוסדות הבנקאיים

העלייה הגדולה בנכסים הנזילים, שחלה בעיקר בחודשים אפריל ומאי, כתוצאה מהמרת סכומים גדולים של מטבע־חוץ בחלקה הראשון של השנה, והרחבת אשראי בנק ישראל לממשלה במטבע ישראלי — כמעט נפסקה, בחודשים יוני ויולי, עם מגמת העלייה באשראי לציבור, והירידה באשראי בנק ישראל לממשלה במטבע ישראלי. ירידת סכום הנכסים הנזילים החלה באוגוסט, והגיעה לשיאה באוקטובר, בעת שבסופו משך הציבור כ־17 מיליון ל"י מהמוסדות הבנקאיים. פעולה זו הורידה את שעור־הנזילות הראשונית של המוסדות הבנקאיים במטבע ישראלי, כלומר את שיעור המזומנים והיתרות בבנק ישראל, ביחס לסך כל הפקדונות במטבע ישראלי

האשראי לממשלה במחצית השנייה של 1956,

לעומת 1955

(במיליוני ל"י)

דצמבר	נובמבר	אוקטובר	ספטמבר	אוגוסט	יולי	יוני	
20.3	7.8	6.4	1.5	-7.5	-3.8	-1.3	בנק ישראל
69.0	72.9	60.7	64.4	56.6	43.5	14.4	האשראי השוטף, נטו, בל"י
89.3	80.7	67.1	65.9	49.1	39.7	13.1	האשראי השוטף, נטו, במטבע-חוץ
74.4	74.4	69.1	68.9	68.9	68.9	61.9	סך כל האשראי השוטף
163.7	155.1	136.2	134.8	118.0	108.6	75.0	שטריאוצר (1) וניירות-ערך
							סך כל חוב הממשלה
1.6	3.2	2.8	2.3	1.6	2.6	2.6	המוסדות הבנקאיים
10.9	11.8	13.1	16.2	16.0	17.4	18.9	האשראי השוטף, נטו, בל"י
12.5	15.0	15.9	18.5	17.6	20.0	21.5	האשראי השוטף, נטו, במטבע-חוץ
32.4	24.3	24.3	24.3	24.2	24.1	24.2	סך כל האשראי השוטף
44.9	39.3	40.2	42.8	41.8	44.1	45.7	שטריאוצר וניירות-ערך
							סך כל חוב הממשלה
21.9	11.0	9.2	3.8	-5.9	-1.2	1.3	מערכת הבנקאות
79.9	84.7	73.8	80.6	72.6	60.9	33.3	האשראי השוטף, נטו, בל"י
101.8	95.7	83.0	84.4	66.7	59.7	34.6	האשראי השוטף, נטו, במטבע-חוץ
106.8	98.7	93.4	93.2	93.1	93.0	86.1	סך כל האשראי השוטף
208.6	194.4	176.4	177.6	159.8	152.7	120.7	שטריאוצר וניירות-ערך
							סך כל חוב הממשלה

(1) אינו כולל שטרי מקרקעין.

המקור: בנק ישראל.

מ-29.2 ל-25.3 אחוז; ואת נזילותם הפורמאלית, שבחיי-חוב מסויימות של הממשלה מ-46.5 ל-42.7 אחוז (ראה שובה כלולות גם יתרות במעבר בין בנקים, ואיגרות-הלוח הבא):

הנכסים הנזילים הראשוניים של המוסדות הבנקאיים

(במיליוני ל"י)

סוף חודש	היתרות המוחזקות בנק ישראל (1)	מוזמנים בקופות	סך כל הנכסים הנזילים הראשוניים	השינוי בנכסים הנזילים	שיעור הנזילות הראשונית
יוני	106.2	11.5	117.7	—	33.8
יולי	107.0	12.4	119.4	+ 1.7	33.2
אוגוסט	100.8	12.0	112.8	- 6.6	31.3
ספטמבר	96.1	13.9	110.0	- 2.8	29.2
אוקטובר	80.4	13.4	93.8	-16.2	25.3
נובמבר	102.7	12.9	115.6	+21.8	28.4
דצמבר	124.4	11.9	136.3	+20.7	31.8

(1) במטבע ישראלי ובמטבע-חוץ, לפי מאוני בנק ישראל.

המקור: בנק ישראל.

השנה — תרמו כולם לשיפור מצב-הנוזלות של הבנקים. סכום הנכסים הנוזלים הראשוניים עלה בשני החודשים האחרונים של השנה ב-42.5 מיליון ל"י, ושיעור-הנוזליות הראשונית הגיע בסוף דצמבר ל-31.8 אחוז. ושיעור הנוזלות הפורמאלית הגיע ל-50.7 אחוז.

החזרת המזומנים על-ידי הציבור, בחודשים נובמבר ודצמבר, גידול נוסף של אמצעי-התשלום כתוצאה מאשראי שניתן על-ידי בנק ישראל לציבור ולממשלה, וייצוב היקף האשראי על-ידי המוסדות הבנקאיים בנובמבר וצמצומו בדצמבר — תהליך האופייני לסוף

הפעולות הכספיות של הממשלה

ויתרת הגרעון בסך 116.4 מיליון ל"י, מומנה על-ידי מילווה במטבע-חוץ מבנק ישראל וממקורות אחרים, מתקבולים מיוחדים ומהגדלת החובות השוטפים של הממשלה. סיכום ההכנסות וההוצאות לפי התקציבים השונים (***) ניתן בלוח דלהלן:

סיכום ההכנסות וההוצאות לפי תקציבים (י)
(במיליוני ל"י)

התקציב	אפריל—ספטמבר 1955		אוקטובר 1955—מארס 1956		אפריל—ספטמבר 1956	
	הכנסות	הוצאות	הכנסות	הוצאות	הכנסות	הוצאות
התקציב הרגיל	185.9	202.0	255.4	228.8	233.8	226.6
תקציב הפיתוח	142.0	160.7	193.7	186.6	167.7	181.6
תקציב המגן	—	—	18.9	38.7	19.5	126.1
סך-הכל	327.9	362.7	468.0	454.1	421.0	534.3

(1) הסכומים לקליטת עלייה והרורבה המיוחדת שהועברו מן התקציב הרגיל לתקציב הפיתוח ולתקציב המגן מופיעים בהכנסות של התקציב הרגיל ובהוצאות של שני התקציבים האחרים. עודפי ההכנסה מן השנה הקודמת לא הוכנסו לחשבון השוטף.

ה מקור: לוח זה ולוחות הבאים: דוחות החשב הכללי.

קצב הביצוע

המחצית הראשונה של שנת הכספים השוטפת, ובמיוחד הרביע השני, עמדו בסימן של כוננות בטחונית מוגברת. שהשתקפה בראש ובראשונה בהוצאות תקציב המגן שגדלו והלכו. לאור זאת יש ענין מיוחד בבדיקת קצב הביצוע של התקציבים הלא-בטחוניים, כדי לראות

במחצית הראשונה של שנת הכספים 1956/57 הסתכמו כל ההכנסות התקציביות השוטפות (*) ב-421.0 מיליון ל"י, וההוצאות הגיעו ל-534.3 מיליון ל"י. הגרעון שנוצר על-ידי הפעולות שנרשמו בתקציב השוטף הגיע ל-113.3 מיליון ל"י, ולאחר הפחתת עודפים תקציביים מן השנה הקודמת הסתכם הגרעון השוטף נטו ב-104.9 מיליון ל"י. גרעון זה נובע מהוצאות תקציב המגן.

ההכנסות השוטפות של התקציב הרגיל ושל תקציב הפיתוח הסתכמו בתקופה הנסקרת ב-401.5 מיליון ל"י, שהם 50.9 אחוז מאומדן ההכנסה השנתית; ההוצאות בשני תקציבים אלה היו 408.2 מיליון ל"י, שהם 51.3 אחוז מן ההוצאה השנתית בהתאם לתקציב (**). בתקציב המגן הסתכמה ההכנסה במחצית השנה הנסקרת ב-19.5 מיליון ל"י, ואילו ההוצאה הגיעה בתקופה זו ל-126.1 מיליון ל"י. הגרעון שנוצר, בסך 106.5 מיליון ל"י, מתווסף לגרעון תקציב המגן משנת הכספים הקודמת, שהסתכם ב-19.9 מיליון ל"י. 10 מיליון ל"י מתוך הגרעון שנצטבר כוסו מתוך הרורבה המיוחדת משנת הכספים הקודמת, שנועדה למטרה זו,

(*) העודפים משנת הכספים הקודמת אינם נכללים בסקר זה בחשבון ההכנסות וההוצאות השוטפות. מכאן ההבדל לים בין המספרים המובאים כאן לבין הנתונים של החשב הכללי.

(**) את כל המסקנות המתייחסות לקצב הביצוע של התקציב בשנה השוטפת יש לסייג בהערה שמערכת סיני גרמה לעיחת ניכר בהתפתחות הסדירה של פעולותיה הכספיות של הממשלה. לתמונה המסתמנת מנתוני המחצית הראשונה של שנת התקציב יש איפוא משמעות מוגבלת בלבד, בכל הנוגע לקצב הביצוע של התקציב.

(***) כל הנתונים מבוססים על הנתונים הארעיים לסוף ספטמבר 1956 כפי שפורסמו ע"י החשב הכללי.

באיוז מידה השפיעו ההוצאות הבטחוניות על ביצועם של שאר התקציבים.

מתוך אומדן ההוצאה של התקציב הרגיל בסך 470.3 מיליון ל"י הוצאו במחצית השנה הנסקרת 226.6 מיליון ל"י שהם 48.2 אחוז מאומדן ההוצאה השנתית. הוצאות התקציב לפיתוח, לתשלום חובות ולהוצאות מיוחדות, בסך 181.6 מיליון ל"י, הן 55.9 אחוז מן האומדן השנתי של 324.8 מיליון ל"י. ההוצאות בתקופה הנסקרת כוללות עודפים משנת הכספים הקודמת בסך 24 מיליון ל"י, שאושרו להוצאה בשנה זו.

ההכנסה הרגילה של התקציב אינה מגיעה בדרך כלל במחצית הראשונה של שנת הכספים לכדי מחצית מן ההכנסה השנתית, ובהתאם לכך היו גם בתקופה הנסקרת ההכנסות ממס הכנסה, מס קנייה וכמה סוגי בלו פחותות ממחצית האומדן השנתי. ההכנסה ממכס כללי, שהגיעה בתקופה המקבילה, אשתקד ל-39.7 אחוז מן ההכנסה השנתית, הסתכמה בשנת החודשים הראשונים של שנת הכספים הנוכחית ב-40.5 מיליון

ל"י מתוך אומדן שנתי של 70 מיליון ל"י, או 57.9 אחוז, וההכנסות מגביות, שגם להן אופייני פיגור במחצית הראשונה של השנה, הגיעו השנה כבר ל-57.8 אחוז מן האומדן.

ההכנסות מקרנות התמורה, ממילואות ומגביות, שהסתכמו בתקופה הנסקרת ב-56 אחוז מן האומדן השנתי, מראות השנה קצב ביצוע מהיר יותר מאשר בתקופה המקבילה אשתקד. מקרן התמורה של השילוי-מים נכנסו בתקופה זו 72 אחוז מן האומדן השנתי, בהשוואה ל-59 אחוז אשתקד. גם מקרן התמורה של מלוות הפיתוח נתקבלה השנה הכנסה גדולה יותר — 43.3 אחוז מן האומדן בהשוואה ל-31.1 אחוז בתקופה המקבילה אשתקד (*). ההכנסה הכוללת הגיעה באותו פרק זמן ל-167.7 מיליון ל"י (**), שהן 55.7 אחוז מן האומדן השנתי, בהשוואה ל-41.8 אחוז בששת החודשים הראשונים של שנת הכספים הקודמת. שיעור הביצוע של ההכנסות בסעיפים העיקריים של התקציב הרגיל ותקציב הפיתוח ניתן בלוח הבא.

ההכנסות העיקריות של הממשלה בהשוואה להכנסה השנתית למעשה או לאומדן (במיליוני ל"י ובאחוזים)

אפריל-ספטמבר 1956 כאחוז מהאומדן השנתי	אפריל-ספטמבר 1955 כאחוז מן האומדן המקורי	ההכנסה השנתית למעשה	אומדן ההכנסה 1956/57	אפריל-ספטמבר 1956	האומדן המקורי 1955/56	ההכנסה השנתית למעשה 1955/56	אוקטובר-מארכ 1955/56	אפריל-ספטמבר 1955	
47.7	49.7	41.5	437.8	208.8	328.9	393.8	230.2	163.6	סך כלי ההכנסה הרגילה
42.3	45.8	40.3	180.0	76.2	135.0	153.0	91.2	61.8	מס הכנסה
57.9	60.0	40.0	70.0	40.5	43.0	64.4	38.6	25.8	מכס כללי
49.1	50.9	50.4	35.0	17.2	33.0	33.3	16.5	16.8	מכס על דלק
49.5	51.8	45.5	55.5	27.5	41.5	47.3	25.8	21.5	בלו
45.7	56.1	44.7	42.0	19.2	28.0	35.1	19.4	15.7	מס קנייה
57.8	52.5	31.0	23.0	13.3	16.0	27.1	18.7	8.4	גביות
55.7	42.3	54.1	301.1	167.7	262.5	335.7	193.7	142.0	סך כל תקציב הפיתוח
72.1	74.2	59.0	79.2	57.1	72.0	90.5	37.1	53.4	ק"ת של השילומים
57.1	54.3	47.2	83.9	47.9	72.0	82.8	43.7	39.1	ק"ת של המענק ועודפי תוצרת
43.3	36.0	31.1	54.0	23.4	45.0	52.0	35.8	16.2	ק"ת של מילוח הפיתוח
47.9	45.2	36.6	28.0	13.4	23.2	26.7	18.2	10.5	גביות ע"ח הלוחות
45.2	33.6	38.5	44.0	19.9	30.0	43.6	26.8	16.8	מילוח פנים

(1) אינו כולל הכנסות משרד הדואר ומשרד התחבורה.

(*) ההכנסות ממילוח הפיתוח גוברות במחצית השנייה של השנה, בה נעשות הפעולות העיקריות להפצת האיגרות.

(**) אינו כולל 5.8 מיליון ל"י — עודף תקציבי של שנת 1955/56, ו-9.4 מיליון ל"י — העברה מן התקציב הרגיל.

ההוצאות הרגילות של תקציבי המשרדים, להוציא את הוצאות משרד הדואר ומשרד התחבורה, ההוצאות לסובסידיות, לתשלום ריבית והתקציבים המיוחדים, אך לרבות ההוצאה המועברת על ידי משרד החינוך ומשרד הפנים לרשויות המקומיות, הגיעו במחצית השנה הנסקרת ל-144.8 מיליון ל"י, שהם 52.3 אחוז מאומדן ההוצאה השנתית. ואם כי ביצוע מהיר יותר מן היחסי לתקופה, בשיעור של אחוזים מספר בלבד, אינו בעל משמעות רבה לגבי הביצוע במשך כל השנה, הריהו מורה שעל-אף הכוונות הבטחוניות המוגברת לא צומצמו במשך התקופה שקדמה למערכת סיני ההוצאות הרגילות של הממשלה, אלא שיעור הביצוע אף עלה במקצת על החלק היחסי. אם נכלול לצורך חישוב זה בהוצאה הרגילה גם את התקציבים המיוחדים, יגיע שיעור הביצוע במשך המחצית הראשונה של שנת התקציב ל-50.7 אחוז. הביצוע של כל התקציב הרגיל, על כל הוצאותיו, הגיע ל-48.0 אחוז מן האומדן השנתי, והפער גור בביצוע היה בעיקר בשלושה סעיפי הוצאה — בהענקות להזלת מצרכים חיוניים ועידוד הייצור,

שהוצאתם הסתכמה ב-8.6 מיליון ל"י מתוך תקציב שנתי של 36 מיליון ל"י, כלומר שיעור ביצוע של 23.9 אחוז; התקציבים המיוחדים, שהם הוצאו בתקופה הנדונה, לפי דו"ח החשב הכללי, 30 מיליון ל"י, או 44.1 אחוז מתוך תקציב שנתי של 68 מיליון ל"י; וההוצאות לתשלום ריבית, שהסתכמו ב-18.6 מיליון ל"י, שהם 46.5 אחוז מן התקציב השנתי של 40 מיליון ל"י.

ההוצאות לסובסידיות גוברות בדרך כלל במחצית השניה של שנת התקציב, והוא המצב לגבי תשלומי ריבית, בעוד שביצוע ההוצאות האחרות הוא קצוב יותר. לפיכך, במידה ששיעור הביצוע של ההוצאות הרגילות, שאינן קשורות במצב הבטחוני, לא יפחת עד תום שנת הכספים, ומצד שני יעלה שיעור הביצוע של סעיפי הוצאה שלגביהם יש בהתגברות לקראת סוף השנה משום תופעה רגילה — עלולה ההוצאה התקציבית הרגילה כולה לעלות על אומדן השנתי. שיעור הביצוע של ההוצאות התקציביות ניתן בלוח הבא:

ההוצאות העיקריות של הממשלה, בהשוואה להוצאה השנתית למעשה או לאומדן

(במיליוני ל"י)

אפריל— ספטמבר 1956 כאחוז מהאומדן השנתי	אפריל—ספטמבר 1955 כאחוז מן האומדן	ההוצאה השנתית למעשה	האומדן להוצאה 1956/57	אפריל— ספטמבר 1956	האומדן המקורי 1955/56	ההוצאה השנתית למעשה 1955/56	אוקטובר— מארס 1955/56	אפריל— ספטמבר 1955	
48.0	55.3	47.5	420.7	201.9	330.9	385.0	202.0	183.0	התקציב הרגיל סך כל ההוצאה הרגילה (1)
50.7	54.1	29.0	344.7	174.7	295.5	326.2	166.2	160.0	הוצאות המשרדים ותקציבים מיוחדים
46.5	53.9	46.4	40.0	18.6	25.4	29.5	15.8	13.7	תשלום ריבית
23.9	93.0	31.7	36.0	8.6	10.0	29.3	20.0	9.3	סובסידיות
55.9	61.2	46.3	324.8	181.6	262.5	347.3	186.6	160.7	תקציב הפיתוח סך כל תקציב הפיתוח
55.2	54.8	43.2	89.0	49.1	69.4	87.9	49.9	38.0	החקלאות
41.1	41.2	30.6	39.2	16.1	17.0	22.9	15.9	7.0	התעשייה והמלאכה
73.9	69.2	53.0	15.7	11.6	11.7	15.3	7.2	8.1	המחצבים והמכרות
96.8	70.0	70.5	6.3	6.1	15.0	14.9	4.4	10.5	החשמל
81.7	51.3	39.8	29.0	23.7	19.7	25.4	15.3	10.1	התחבורה
93.3	172.4	86.2	25.5	23.8	18.5	37.0	5.1	31.9	השיכון
42.2	41.4	43.4	50.0	21.1	50.0	47.7	27.0	20.7	תשלום חובות

(1) אינו כולל הוצאות משרד הדואר ומשרד התחבורה.

בדיקת שיעור הביצוע לפי רביעי-שנה מראה כי קצב הביצוע זורז בעיקר בשלושת החודשים שקדמו למערכת סיני. ברביע הראשון של שנת הכספים, מאפריל עד יוני, הוצאו 23.9 אחוז מן האומדן השנתי על-ידי המשרדים ומתוך תקציבים מיוחדים. 20.2 אחוז לתשלום ריבית, ו-11.1 אחוז לסובסידיות. כל ההוצאה הרגילה הגיעה עד סוף הרביע הראשון ל-22.9 אחוז מן האומדן השנתי.

מתקציב הפיתוח, כולל ההוצאות לתשלום חובות, להשקעות בהון בנק ישראל ולדמי-מחזור לפעולות מימון, הוצאו בתקופה הנסקרת 181.6 מיליון ל"י, שהם 55.9 אחוז מן האומדן השנתי של 324.8 מיליון ל"י. אולם הביצוע של תקציב הפיתוח עצמו, בלי ההוצאות לתשלום חובות ולדמי-מחזור, מגיע במחצית השנה הנדונה ל-142.4 מיליון ל"י מתוך 240.8 מיליון ל"י, שהם 59.1 אחוז מן האומדן השנתי. הגורמים להוצאה מזורזת זו בתקציב הפיתוח, כפי שהם נימנים בדו"ח החשב הכללי לסוף ספטמבר, הם היבוא המזורז של סחורות השילומים, והעברת מקדמות משנת הכספים הקודמת שהועברו מחשבון הזכויות וההתחייבויות של הממשלה אל התקציב השוטף.

ארבעת תקציבי ההוצאה הגדולים ביותר בתקציב הפיתוח היו: חקלאות (49 מיליון ל"י, שהם 55.2 אחוז מן התקציב השנתי); תחבורה (23.7 מיליון ל"י, שהם 81.6 אחוז מן האומדן השנתי); שיכון (23.8 מיליון ל"י, שהם 93.3 אחוז מן האומדן השנתי); ותעשייה ומלאכה (16.1 מיליון ל"י, או 41.1 אחוז מן האומדן). בתקופה המקבילה אשתקד הגיע שיעור הביצוע של התקציב בחקלאות ל-43.2 אחוז, בתחבורה ל-39.8 אחוז, בשיכון ל-86.2 אחוז ובתעשייה ל-30.6 אחוז. בהשוואה לאומדן התקציב המקורי, לפני אישורו של התקציב הנוסף, היו גם אשתקד שיעורי הביצוע גבוהים יותר מאלה שנוכרו לאחרונה. מסתבר מכאן, ששיעור הביצוע היה מזורז מאשר אשתקד גם בסעיפי הוצאה המושפעים במעט, יחסית, מקצב היבוא של השילומים, כגון שיכון.

הסתוות הפעולות התקציביות

סך ההוצאות בשלושת התקציבים הממשלתיים גדל במחצית הראשונה של שנת התקציב הנוכחית ב-80.2 מיליון ל"י, או ב-17.7 אחוז, בהשוואה למחצית השנייה

של שנת הכספים הקודמת. בהשוואה לתקופה המקבילה ב-1955 גדלו ההוצאות ב-171.6 מיליון ל"י, כלומר ב-47.3 אחוז — שיעור העולה בהרבה על שיעורי ההתייקרות וגידול התפוקה הלאומית. גידול ניכר זה של ההוצאות כרוך בחלקו הגדול בהוצאות הבטחון המוגדלות. עליית ההכנסות, לעומת זאת, היתה קטנה הרבה יותר. בהשוואה לתקופה המקבילה ב-1955, עלו ההכנסות בתקופה הנדונה ב-93.1 מיליון ל"י, שהם עלייה של 28.4 אחוז, אם כי יש לזכור שזרם ההכנסות של הממשלה עולה בדרך כלל במחצית השנייה של שנת הכספים.

מתוך תוספת ההכנסות שנתקבלו בתקופה הנדונה, בהשוואה לפרק הזמן המקביל ב-1955, כלולים 47.9 מיליון ל"י, שהם 51.4 אחוז מסך גידול ההכנסות, במסגרת התקציב הרגיל. תוספת ההכנסות ממיסי עקיפין היתה 25.6 מיליון ל"י, וזו של המיסים הישירים הגיעה ל-15.0 מיליון מתוך סכום זה. עיקר העלייה של הכנסות תקציב הפיתוח, שהסתכמה ב-25.7 מיליון ל"י, נובע מעליית הכנסות מקרנות-תמורה בסך של 19.7 מיליון ל"י. הכנסות תקציב המגן בסך 19.5 מיליון ל"י כלולות כולן בתוספת ההכנסות, שכן בתקופה

המקבילה אשתקד לא היה עדיין תקציב זה קיים. מתוך ירידת ההכנסות בהשוואה למחצית השנייה של שנת הכספים הקודמת, בסך 47.0 מיליון ל"י, הרי 17.3 מיליון ל"י הם המילואה החד-פעמי לרכישת מניות חברת החשמל, שנרשם כהכנסה בתקופה אוקטובר 1955 עד מארס 1956. ההכנסות ממיסים ישירים ירדו ב-16.2 מיליון ל"י, בעקב אופיין העונתי. בגלל אותו גורם ירדו ההכנסות מגביות, ואילו ההכנסות ממיסי-עקיפין עלו במקצת. ההכנסה ממילואות-פנים קטנה אף היא ב-11.2 מיליון ל"י, אך כנגד זאת עלו הכנסות קרנות התמורה ב-12.3 מיליון ל"י.

השוואת ההכנסות לפי מקורותיהן מראה, שבמחצית השנה הנסקרת היה חלקם של המיסים בכלל ההכנסה דומה למה שהיה בתקופה המקבילה בשנה הקודמת, אף על-פי שלסך ההכנסות נוספו הכנסות תקציב המגן. גם היחס בין מיסים ישירים לבין מיסי עקיפין לא השתנה למעשה. לעומת זאת, ירד במקצת משקלן של ההכנסות מקרנות התמורה. פירוט ההכנסות לפי המקורות ניתן בלוח הבא.

חלוקת ההכנסה לפי מקורותיה (א)

(במיליוני ל"י ובאחוזים)

אפריל—ספטמבר 1956		אוקטובר 1955—מארס 1956		אפריל—ספטמבר 1955		
באחוזים	במיליוני ל"י	באחוזים	במיליוני ל"י	באחוזים	במיליוני ל"י	
100.0	421.0	100.0	468.0	100.0	327.9	סך כל ההכנסה
18.5	78.1	20.1	94.3	19.2	63.1	סך כל המיסים הישירים
18.1	76.2	19.5	91.1	18.8	61.8	מזה : מס הכנסה
26.1	109.9	22.6	105.9	25.7	84.3	סך כל מיסי העקיפין
13.7	57.7	11.9	55.7	13.0	42.6	מזה :
6.5	27.5	5.5	25.7	6.6	21.5	מכס כללי ומכס על דלק
4.6	19.2	4.1	19.4	4.8	15.7	בלו
						מס קנייה
5.9	25.0	5.4	25.2	6.8	22.3	הכנסות משרד הדואר ומשרד התחבורה
4.9	20.8	6.1	28.6	4.5	14.9	רשיונות, שירותים, גביית וריבית
4.2	17.6	5.0	23.3	3.9	12.7	גביית ע"ח הלאות (קרן) ומרשות הפיתוח
30.5	128.4	24.8	116.1	33.2	108.7	סך כל קרנות התמורה
13.6	57.1	7.4	34.7	16.3	53.4	מזה :
11.4	47.9	9.4	43.9	11.9	39.1	קרן התמורה של השילומים
5.6	23.4	7.6	35.8	4.9	16.2	קרן התמורה של המענק ועודפי תוצרת (1)
						קרן התמורה של מילוח הפיתוח (2)
4.8	20.1	6.7	31.3	5.1	16.8	סך כל מילוח הפנים
4.7	19.9	5.7	26.6	5.1	16.8	מילוח פנים
—	0.2	1.0	4.7	—	—	מילוח מוסדות כספיים
—	—	3.7	17.3	—	—	מילוח חוץ מיוחדים (3)
0.5	1.6	1.5	7.1	1.6	5.1	הכנסות אחרות
4.6	19.5	4.0	18.9	—	—	הכנסות תקציב המגן (4)

(1) בניכוי הפחתות.

(2) בניכוי סכומים שהופקדו וישוחררו בעתיד.

(3) לרכישת מניות חברת החשמל.

(4) לאחר הפחתת הכנסה המועברת מתקציב 1955/56, בסך של 10 מיליון.

חלוקת ההכנסה לפי מקורותיה (ב)

(במיליוני ל"י ובאחוזים)

	אפריל— ספטמבר 1955		אוקטובר— מארס 1956		אפריל— ספטמבר 1956		(2) בהשחאה ל"י		(3) בהשחאה ל"י	
	(1)	(2)	(3)	(3)	במיליוני ל"י	באחוזים	במיליוני ל"י	באחוזים	במיליוני ל"י	באחוזים
התקציב הרגיל	63.1	94.3	78.1	109.9	31.2	49.4	15.0	23.8	16.2	17.2
מיסים ישירים	84.3	105.9	109.9	109.9	21.6	25.6	25.6	30.4	4.0	3.8
מיסי עקיפין	38.5	55.2	45.8	45.8	16.7	43.4	7.3	19.0	9.4	17.0
הכנסות אחרות										
סך כל הכנסות התקציב הרגיל	185.9	255.4	233.8	233.8	69.5	37.4	47.9	25.8	21.6	8.5
תקציב הפיתוח	108.7	116.1	128.4	20.1	7.4	68.1	19.7	18.1	12.3	10.5
קרנות התמורה	16.8	31.3	20.1	20.1	14.5	86.3	3.3	19.6	11.2	35.8
מלוואות	16.5	46.3	19.2	19.2	29.8	180.6	2.7	16.3	27.1	58.5
הכנסות אחרות										
סך כל הכנסות תקציב הפיתוח	142.0	193.7	167.7	19.5	51.7	18.0	25.7	18.1	26.0	13.4
תקציב המגן	—	18.9	19.5	19.5	18.9	—	19.5	—	0.6	3.2
סיכום כללי	327.9	468.0	421.0	421.0	140.1	42.7	93.1	28.4	47.0	10.0

ל"י כרוזבה מיוחדת לכיסוי חלק מגרעון תקציב המגן (*). העברות אחרות מן התקציב הרגיל ומתקציב הפיתוח לתקציב המגן לא בוצעו, ואילו ההוצאות המוגברות בתקציב זה מומנו בעיקרן על ידי הלוואות. הגרעון המצטבר של תקציב המגן, לאחר הפחתת הרור, בה המיוחדת של התקציב הרגיל בסך 10 מיליון ל"י, הגיע בסוף ספטמבר ל-116.4 מיליון ל"י. פירוט ההוצאות לפי התקציבים ניתן בלוח להלן:

השוואת ההוצאות וההכנסות בתקציבים השונים מלמדת, שהעברת כספים שנתקבלו מהכנסה בתקציב הרגיל להוצאות בתקציב המגן ובתקציב הפיתוח היתה קטנה באופן יחסי. פרט לסך 9 מיליון ל"י במחצית השנייה של שנת הכספים הקודמת, ולסך 9.4 מיליון ל"י בתקופה הנסקרת, שהועברו מן התקציב הרגיל לתקציב הפיתוח לשם כיסוי ההוצאות המוגדלות לקליטת עלייה, הופרשו מן התקציב הרגיל עוד 10 מיליון

הוצאות הממשלה לתקציביהן

(במיליוני ל"י ובאחוזים)

	אפריל— ספטמבר 1955		אוקטובר— מארס 1955/56		אפריל— ספטמבר 1956		(2) בהשחאה ל"י		(3) בהשחאה ל"י	
	(1)	(2)	(3)	(3)	במיליוני ל"י	באחוזים	במיליוני ל"י	באחוזים	במיליוני ל"י	באחוזים
סך הכל בתקציב הרגיל	202.0	228.8	226.6	142.5	26.8	13.3	24.6	12.2	2.2	1.4
סך כל הוצאות הפיתוח	130.0	145.9	142.5	145.9	15.9	12.2	12.5	9.6	3.4	2.3
סך הכל בתקציב הפיתוח	160.7	186.6	181.6	186.6	25.9	16.1	20.9	13.0	5.0	2.7
סך הכל בתקציב המגן	—	38.7	126.1	38.7	38.7	—	126.1	—	87.4	22.6
הסיכום הכללי	362.7	454.1	534.3	454.1	91.4	25.2	171.6	47.3	80.2	17.7

המופיעים בהוצאה של תקציב הפיתוח, ואשר הגיעו במחצית השנה הנסקרת ל-17 מיליון ל"י, כהעברה להוצאות בטחון.

(*) במידה שפעולות המימון של הגרלת מחסנים, המופיעות בחשבון השוטף של הממשלה, קשורות במצב הבטחוני — יש לראות נוסף לכך את דמי-המחזור לפעולות מימון.

ירידת משקלן של ההוצאות הרגילות והוצאות הפי- תוח. המשתקפת מן הלוח הבא, נגרמה על-ידי עלייה בהוצאות המגן, ולא על-ידי ירידה מוחלטת ממשית

של אלה או אלה. גם היחס שבין תקציב הפיתוח לבין התקציב הרגיל לא השתנה.

חלוקת התקציבים לפי משקלם בכלל ההוצאה
(במיליוני ל"י ובאחוזים)

אפריל-ספטמבר 1956		אוקטובר-מארס 1955/56		אפריל-ספטמבר 1955		
באחוזים	במיליוני ל"י	באחוזים	במיליוני ל"י	באחוזים	במיליוני ל"י	
100.0	534.3	100.0	454.1	100.0	362.7	סך כל ההוצאות התקציביות
42.4	226.6	50.4	228.8	55.7	202.0	התקציב הרגיל
26.7	142.5	32.1	145.9	35.8	130.0	הוצאות פיתוח
7.3	39.1	9.0	40.7	8.5	30.7	תשלום חובות, סובסידיות
23.6	126.1	8.5	38.7	—	—	תקציב המגן
100.0	408.2	100.0	415.4	100.0	362.7	סך כל ההוצאות התקציביות, בלי תקציב המגן
55.5	226.6	55.1	228.8	55.7	202.0	התקציב הרגיל
34.9	142.5	35.1	145.9	35.8	130.0	הוצאות פיתוח
9.6	39.1	9.8	40.7	8.5	30.7	תשלום חובות, סובסידיות

למשל, הועברו לתקציב תשלומים בעבור שיכון עולים, מקדמות למשרד הבטחון למימון מחסנים, והמקדמה להזמנת מטוסי "בריסטול" בעבור חברת "אל-על".

ההגדלה הנזכרת לעיל של המלאי, בשיעור של 80 אחוז לערך במשך ששה חודשים, והגרעון הנוסף של תקציב המגן, מומנו על-ידי הגדלת חובות הממשלה במערכת הבנקאות ובחול — בעיקר על-ידי הל-וואות במטבע-חוק, וכן על-ידי שימוש בתקבולים מיוחדים שיועברו בעתיד להכנסות התקציביות. לפי דו"ח החשב הכללי גדל בתקופה זו החוב לבנק ישראל, במטבע ישראלי ובמטבע-חוק, ב-71.9 מיליון ל"י. מתוך הגדלת ההלוואות במטבע-חוק בסך של 36.7 מיליון ל"י, הרי 24.4 מיליון הם הגדלת מילווה הביטוח בארה"ב באמצעות הסוכנות היהודית, ו-9.7 מיליון ל"י נוספים הם הגדלת החוב לחברת "אמפל".

החשבונות הקרדיטוריים של ההכנסה, שהם סכומים העתידים לעבור להכנסות התקציביות, גדלו בפרק הזמן הנדון ב-20.0 מיליון ל"י, ועיקרו של הסכום הוא גידול התקבולים המיוחדים המופקדים בחשבון מיוחד בבנק ישראל, אשר עלו בתקופה מאפריל עד ספטמבר ב-14.2 מיליון ל"י. השוואת סיכום הזכויות וההתחייבויות בסוף ספטמבר לזה של סוף מארס 1956 ניתנת להלן.

הפעולות שמחוץ למסגרת התקציב

סיכום הזכויות וההתחייבויות של הממשלה מחוץ למסגרת התקציב גדל, מ-329.7 מיליון ל"י בסוף שנת הכספים הקודמת ל-453.2 מיליון ל"י בסוף ספטמבר 1956 (פ). הגידול, בסך 123.5 מיליון ל"י, משקף בעיקר את גידול הגרעון בתקציב המגן ואת גידול המלאי. שיעור העלייה של הפעולות הכספיות שמחוץ למסגרת התקציבית מגיע איפוא ל-37.5 אחוז, בהשוואה לסוף מארס 1956.

במשך המחצית הראשונה של שנת הכספים השוטפת גדל גרעון תקציב המגן ב-96.5 מיליון ל"י, והמחסנים הממשלתיים גדלו ב-41.6 מיליון ל"י. עיקרו של גידול המחסנים היה באגף המזון של משרד המסחר והתעשייה, שהמלאי שלו גדל בתקופה הנסקרת ב-21.1 מיליון ל"י, ובמחסן של אגף השיכון של משרד העבודה, שגדל ב-11.7 מיליון ל"י. התשלומים להון חוזר, לקניות ולמקדמות לביצוע תקציבים, ירדו בתקופה הנסקרת ב-32.9 מיליון ל"י, לאחר שחלק ניכר מהוצאות אלה הועברו בינתיים להוצאות תקציביות. כך,

(פ) המספרים כוללים את מפעל החסכון לבנין, ואת הרכישות מן השילומים על-חשבון תקציבי השנים הבאות.

הזכויות וההתחייבויות

זכריות			התחבירות		
מאוס 1956	סוף ספטמבר 1956	השינוי	מאוס 1956	סוף ספטמבר 1956	השינוי
חשבונות בבנקים (במטבע ישראלי)	50.4	+ 4.3	סכומים שהוסקרו בממשלה	36.7	4.9 -
חשבונות בבנקים (במטבע-חזק)	22.3	+ 7.9	זכאים — בנקים (במטבע ישראלי) ⁽¹⁾	13.3	+ 17.3
השקעות בניירות-ערך	2.5	- 0.7	זכאים — בנקים (במטבע-חזק) ⁽²⁾	60.7	+ 51.3
חייבים	49.5	+ 0.4	זכאים — הלאות במטבע-חזק	88.4	+ 36.7
מחסנים ומפעלים ממשלתיים	52.7	+ 41.6	תובעים — ע"ח ביצוע תקציב	51.7	
הון חוזר, קניות ומקדמות			(שירותים שנתקבלו)	37.5	5.5 -
לביצוע תקציבים	81.4	- 32.9	קרנות ⁽³⁾	45.3	+ 7.0
גרעון בחשבון הפרשי שערים	8.0	- 1.9	חשבונות קרדיטוריים של הכנסה	33.1	+ 20.0
גרעון תקציב המגן	19.9	+ 96.5	יתרות קרדיטוריות של הכנסה	8.4	- 6.7
מפעל החסכון לבניין (בעיקר			מפעל החסכון לבניין	7.8	+ 8.1
פקדונות בבנק ישראל)	7.8	+ 8.1	סחורות שנתקבלו על-חשבון	35.2	+ 0.2
רכישת סחורות השילומים	35.2	+ 0.2	תקציב השילומים לשנים הבאות	329.7	+ 123.5
על-חשבון תקציבי השנים הבאות	329.7	+ 123.5			

(1) סקדון עו"ש בבנק ישראל גדל מ-6.6 מיליוני ל"י ל-19.7 מיליון — גידול של 13.1 מיליון.

(2) בעיקר גידול החוב בבנק ישראל, מ-12.5 מיליון ל"י ל-75 מיליון.

(3) 10 מיליונים שהוספו במאס בקרנות, רורבה מיוחדת לכיסוי הגרעון בתקציב המגן, הועברו בינתיים לתקציב זה.

ההלואות במטבע-חוץ שבוצרת, בעיקר מומן הגר-
עון, הן ברובן חובות העתידיים להיות מוחזרים במטבע
ישראלי, ומשום כך אין הם משתקפים במצבת חובות
החוץ של המדינה. בחלקן מייצגות הלואות אלה משי-
כה של המדינה על חשבון הכנסות מטבע-חוץ בעתיד
— כגון מילוח הביסוס בארה"ב, והלואות אחרות
ממוסדות יהודיים, במילים אחרות, נטל ההוצאות
הבטחוניות הגדולות אמנם לא גרם להגדלה ניכרת
של החוב החיצוני, אך הוא גרם לניצול מוקדם של
הכנסות מטבע-חוץ בעתיד, כך שהחוב החיצוני הקיים
עתיד להיות מעמסה גדולה יותר.

בסיכום ניתן לומר כי הפעולות התקציביות של הממשלה בתקופה הנסקרת מגלות קצב־ביצוע מזורז (במיוחד בתקציב הפיתוח), וההוצאות בתקציב הרגיל ובתקציב הפיתוח לא הוקטנו בעקב המאמץ הבטחוני המוגבר שאפיין תקופה זו: אדרבא, ההוצאות בשני תקציבים אלה אף עברו במשך ששת החודשים הראשונים של שנת התקציב את מחצית האומדן השנתי, ויש להניח שהעלאות השכר השפיעו במידה מסוימת על הקצב המזורז של ההוצאה.

ההוצאות המוגברות לצורכי בטחון, הנכללות מאז ספטמבר 1955 ברובן בתקציב המגן, לא השפיעו איפוא על הוצאות שני התקציבים האחרים, ומאחר שלא עמדו כנגדן הכנסות מוגדלות אלא בהיקף מצומצם בלבד, הן מומנו מימון גרעוני. הגרעון השוטף הגיע בתקופה הנסקרת ל־20 אחוז בקירוב מסך ההוצאות התקציביות. ההוצאות הישירות לצורכי בטחון (*), בתוספת התקציבים המיוחדים, הגיעו ליותר מ־40 אחוז מסך ההוצאות התקציביות.

(*) הוצאות תקציב המגן, הוצאות משרד הבטחון במסגרת התקציב הרגיל, ו־17 המליון שהועברו מתקציב הפיתוח למימון הגדלת המלאי.

סתר החוץ

צא מכירת אניות — ל־38.7 מיליון דולאר — סכום הגבוה ב־5.5 מיליון מערך היצוא בחודשים המקבילים של 1955. העלייה העיקרית היתה ביצוא החקלאי, אף שגם יצוא מוצרי התעשייה עלה ב־13 אחוז בקירוב. על־אף מערכת סני, לא חל ברביע האחרון של השנה צימצום ביצוא. היצוא התעשייתי, שבחודשים יולי עד ספטמבר 1956 הגיע ל־8.9 מיליון דולאר, נותר באותה הרמה גם ברביע האחרון של השנה. יצוא היהלומים עלה ברביע האחרון, בהשוואה לרביע השלישי של השנה, וכן חלה עלייה ניכרת ביצוא החקלאי, עם תחיית עונת ההדרים.

ההתפתחויות העיקריות במאזן המסחרי, ברביע האחרון של שנת 1956, היו ירידה קלה- ביבוא (כנראה כתוצאה מהמחסור באניות מייד לאחר מיבצע סיני), בעוד שהיצוא התעשייתי נותר ברמת הרביע השלישי, שהיתה גבוהה מרמת היצוא בחודשים המקבילים בשנת 1955. כן חלה עלייה בחובות של המדינה, במיוחד באיגרות מילווה הפיתוח ובחובות קצרי-המועד. לעומת זאת חלה ירידה ביתרות מטבע החוץ.

ה' י' צו א

במחצית השנייה של 1956 הגיע ערך היצוא — להו-

יצוא סחורות

(במיליוני דולאר)

השינוי ב־1956 לעומת 1955		1 9 5 6			
במיליוני דולאר	באחוזים	יולי עד דצמבר 1955	יולי עד דצמבר 1956	אוקטובר עד דצמבר	יולי עד ספטמבר
+ 26.6	+ 1.7	6.4	8.1	5.9	2.2
+ 13.4	+ 2.1	15.7	17.8	8.9	8.9
+ 15.3	+ 1.7	11.1	12.8	6.7	6.1
16.6	+ 5.5	33.2	38.7	21.5	17.2
-60.0	- 0.6	1.0	0.4	0.3	0.1
+ 25.0	+ 0.3	1.2	1.5	0.7	0.8
+ 14.7	+ 5.2	35.4	40.6	22.5	18.1

המקור: משרד המסחר והתעשייה, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ומשרד התחבורה.

את מוצרי-המזון (במיוחד שימורי-ירקות ושמן-זית), צמיגים, מלט, ומוצרי מלאכת-מחשבת. לעומת עלייה זאת חלה ירידה ביצוא המכוניות ומוצרי-המתכת (בעי-קר מקררים, והתנורים למיניהם).

העלייה הגדולה בת 26 אחוז בערך יצאו פרי-ההדר ב-1956 לעומת 1955 נובעת בחלקה האחד מעליית מחירי ההדרים ובחלקה האחר מעלייה בכמות היצוא. מבין מוצרי-התעשייה שיצואם עלה יש לציין במיוחד

יצוא סחורות, לפי סוגי התעשייה
(במיליוני דולאר)

השינוי ב־1956 לעומת 1955		יולי עד דצמבר 1955	יולי עד דצמבר 1956	1 9 5 6		
באחוזים	במיליוני דולאר			אוקטובר עד דצמבר	יולי עד ספטמבר	
+ 19.6	+ 1.0	5.1	6.1	4.3	1.8	פרייהור
—	—	0.6	0.6	0.6	—	בטנים
+100.0	+ 0.7	0.7	1.4	1.0	0.4	יצוא חקלאי אחר
+ 26.6	1.7	6.4	8.1	5.9	2.2	סך כל היצוא החקלאי
+100.0	— 0.2	0.2	0.4	0.1	0.3	מוצרי פרייהור
+150.0	+ 0.9	0.6	1.5	0.5	1.0	מוצרי מזון אחרים
— 63.2	— 1.2	1.9	0.7	0.4	0.3	מכוניות
+118.2	+ 1.3	1.1	2.4	1.5	0.9	צמיגים
— 28.6	— 0.4	1.4	1.0	0.5	0.5	מוצרי מתכת
+ 42.9	+ 0.6	1.4	2.0	1.1	0.9	מלט
—	—	1.0	1.0	0.5	0.5	עץ לבן
—	—	2.2	2.2	1.2	1.0	תוספות וכמיקלים
+ 12.0	+ 0.3	2.5	2.8	1.3	1.5	מוצרי טכסטיל ועור
+ 75.0	+ 0.6	0.8	1.4	0.8	0.6	מוצרי מלאכה מחשבת
— 7.7	— 0.2	2.6	2.4	1.0	1.4	יצוא תעשייתי אחר
+ 13.4	+ 2.1	15.7	17.8	8.9	8.9	סך כל היצוא התעשייתי
+ 15.3	+ 1.7	11.1	12.8	6.7	6.1	יהלומים
+ 16.6	+ 5.5	33.2	38.7	21.5	17.2	סך הכל

ה מקור: עלון היצוא של משרד המסחר והתעשייה.

יש לציין כי תנאי התשלום בעבור היצוא התעשייתי השתפרו בשנת 1956 בהשוואה לשנת 1955; וחלקם של התשלומים שנעשה ב"מטבע חופשי", אף שבמחצית השנייה של השנה היה נמוך מאשר במחצית הראשונה של 1956, הגיע ל-39 אחוז, כלומר 5 אחוזים יותר מאשר במחצית השנייה של 1955.

רשימת ארצות הייעוד של היצוא כוללת את 12 הארצות שקלטו במשך כל שנת 1956 סחורות בסכום העולה על 2 מיליון דולאר, וכן שלוש ארצות שקלטו יצוא תעשייתי במידה ניכרת. בולטת העלייה ביצוא התעשייתי לארה"ב, לקפריסין ולאיטליה, והירידה ביצוא התעשייתי ליוגוסלביה ולתורכיה.

בניגוד למחצית הראשונה של השנה, לא היו תנאי התשלום בעבור היצוא כולו טובים מאלה של המחצית השנייה של שנת 1955. במשך כל שנת 1956 נעשו התשלומים בעבור 60 אחוז מהיצוא — ב"מטבע חופשי" (1). לעומת 57 אחוז בשנת 1955. שינוי זה הושפע בעיקרו מהשינוי שחל ברביע הראשון של שנת 1956, שכן בחודשים יולי עד דצמבר 1956 נמכרו רק 55 אחוז מהיצוא תמורת "מטבע חופשי" — לעומת 57 אחוז בשנת 1955.

(1) "מטבע חופשי" כולל את סוגי המטבע הבאים: שטרלינג, דולרים, פראנקים שווייצריים, פראנקים בלגיים, מארקם גרמניים וקרונות שוודיות.

היצוא, לפי ארצות-הייעוד ולפי סוגי התשלומים

ערך היבוא — להוציא יבוא אוניות — עלה מ-163.0 מיליון דולאר בחודשים יולי עד דצמבר 1955 ל-180.9 מיליון דולאר בחודשים המקבילים של 1956. כלומר חלה עלייה של 11 אחוז בקירוב.

יבוא הנכסים לתצרוכת ישראל עלה במידה ניכרת למדי בחודשים יולי עד ספטמבר 1956, והגיע לרמתו הגבוהה ביותר בשנת 1956. לעומת זאת, בחודשים אוקטובר עד דצמבר ירד היבוא לרמה הנמוכה ביותר במשך 1956. אך עם זאת היה גבוה במידת־מה מהיבוא בחודשים המקבילים של שנת 1955.

יבוא חומר-הגלם ירד במידת-מה במחצית השנייה של 1956, לעומת התקופה המקבילה ב-1955.

העלייה ביבוא נכסיההשקעה נמשכה, אם כי לא באותו הקצב כבחצייה הראשון של השנה. בעוד שיבוא מצרכים אלה, במחצית הראשונה של 1956, היה גבוה ב-50 אחוז מהיבוא בתקופה המקבילה בשנת 1955, הרי בחצייה השני של שנת 1956 עלה היבוא ב-30 אחוז על היבוא בתקופה המקבילה. יבוא נכסיההשקעה במחצית השנייה של 1956 היה נמוך מאשר במחציתה הראשונה של אותה השנה.

כן התמידה העלייה הניכרת. בערך יבוא הדלק, אף כי רק בחלקה מבטאת היא עלייה בכמויות: מאז פרוץ הסיכסוך מסיבי לתעלת סואץ עלו מחירי הדלק.

בסיכום נראה כי היבוא במחצית השנייה (ובעיקר ברביע הרביעי) של 1956 היה קטן במידת־מה מהיבוא

יולי עד דצמבר 1955		יולי עד דצמבר 1956		יולי עד דצמבר 1955		יולי עד דצמבר 1956	
יצוא תעשייתי		כל היצוא (באחוזים)		לפי סוגי התשלומים (באחוזים)			
34	39	57	55	במסבב חוטשי			
60	60	38	41	במסבב קלירינג			
6	1	5	4	חליפין			
100	100	100	100	סך הכל			
יצוא תעשייתי		כל היצוא (במיליוני דולר)		לפי ארצות ייעוד עיקריות			
1.5	1.5	3.7	5.9	אנגליה			
1.7	2.6	9.0	9.7	ארצות-הברית			
0.1	0.1	1.7	2.8	בלגיה			
0.1	0.4	0.4	0.6	גרמניה			
—	0.1	0.2	0.6	דניה			
0.1	0.2	1.5	0.4	הולנד			
1.3	0.9	1.5	1.0	יוגוסלביה			
1.6	1.1	1.5	1.8	פינלנד			
0.5	0.6	1.0	0.9	צרפת			
0.2	0.1	0.2	0.4	שחדיה			
0.6	0.7	0.9	2.0	שוויצריה			
4.5	3.6	4.5	3.6	תורכיה			
0.6	1.0	0.6	1.0	קפריסין			
0.2	0.8	0.2	0.8	איטליה			
0.4	0.7	0.4	0.7	יחן			
2.3	3.4	5.9	6.5	שאר ארצות			
15.7	17.8	32.2	38.7	סך הכל			

המקור : עלון היצוא של משרד המסחר והתעשייה.

יבוא סחורות

(במיליוני דולאר)

השינוי ב־1956 לעומת 1955		יולי עד דצמבר 1955	1 9 5 5		יולי עד דצמבר 1956	1 9 5 6		
במיליוני דולאר	באחוזים		יולי עד ספטמבר דצמבר	אוקטובר עד דצמבר		יולי עד ספטמבר דצמבר	אוקטובר עד דצמבר	
+21.1	+ 5.2	24.6	10.5	14.1	29.8	11.6	18.2	נכסים לתצרוכת ישירה
— 1.0	— 0.9	86.9	45.9	41.0	86.0	44.0	42.0	נכסי ייצור
+29.7	+ 9.8	33.0	17.3	15.7	42.8	21.9	20.9	נכסי השקעה
+22.0	+ 4.0	18.2	9.3	8.9	22.2	12.1	10.1	ד ל ק
—66.7	— 0.2	0.3	0.2	0.1	0.1	0.1	—	אחרים
+11.0	17.9	183.0	83.2	79.8	180.9	89.7	91.2	סך הכל
—92.9	— 9.2	9.9	3.4	6.5	0.7	0.7	—	אוניות
+ 5.0	+ 8.7	172.9	86.6	86.3	181.6	90.4	91.2	סך הכל

ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ומשרד התחבורה.

היא ברובה תוצאת הקניות המוגברות של משרד הבטחון.

הגרעון כוסה ברובו על-ידי מענקים, תרומות, ותק-בולים חד-צדדיים אחרים. הסעיפים העיקריים מסוג זה מפורטים בלוח הבא:

תקבולים חד-צדדיים
(במיליוני דולאר)

	השניוני ב-1956 לעומת 1955	יולי עד נובמבר	
		1955	1956
השילומים	— 10.7	41.3	36.9
סיוע כלכלי מארה"ב ⁽¹⁾	+ 252.9	3.4	12.0
מוסדות ציבור יהודיים	+ 109.8	15.3	32.1
פיצויים מגרמניה	+ 6.0	20.1	21.3
והעברות אישיות	+ 27.7	80.1	102.3
סך הכל	+ 22.2		

(1) אינו כולל עודפי-מזון.

ה מקור : האגף למטבע חוץ, האוצר.

ההכנסות מן השילומים ירדו במקצת בחודשים יולי עד נובמבר 1956, בהשוואה לתקופה המקבילה ב-1955. לעומת זאת, עלו ההכנסות מכל שאר סעיפי התקבולים החד-צדדיים.

חובות המדינה במטבע-חוץ

במשך החודשים יולי עד דצמבר 1956 הגדילה המדינה את סכום חובותיה במטבע-חוץ.

חובות המדינה עלו במשך ששה חודשים אלה ב-28.8 מיליון דולאר, כתוצאה מעליית ההתחייבויות על-חשבון מלווה העצמאות והפיתוח, ב-24.5 מיליון דולאר, ומעליית שאר החובות ב-4.3 מיליון בלבד. יש לציין את ההרעה בתנאי ההתחייבויות, שכן חלה ירידה בחובות למועד ארוך ובינוני (פרט למלווה הפיתוח); בעוד שהחובות למועד קצר עלו במידה ניכרת למדי. פקדונות בנק ישראל בחו"ל ירדו מנקודת-השיא שלהם, של 72.9 מיליון דולאר ביוני 1956, ל-50.9 מיליון דולאר בלבד, בנובמבר.

כלל יתרונות מטבע-החוץ של המדינה (פרט לחשבונות חסומים ולפקדונות בניו-יורק) הגיע בסוף דצמבר 1956 ל-80.3 מיליון דולאר, כלומר ב-22.3 מיליון פחות מאשר ביוני 1956, וב-8.3 מיליון בלבד יותר מאשר

במחצית הראשונה של אותה השנה, אולם הוא הוסיף להיות גדול מן היבוא בתקופה המקבילה בשנת 1955. כתוצאה מהעובדה שבתקופה הנסקרת הוצא סכום קטן בלבד על אוניות, הרי היבוא במחצית השנייה של 1956 גבוה רק ב-5 אחוזים מהיבוא במחצית השנייה של 1955.

הגרעון המסחרי

הגרעון במאזן המוצרים עלה מ-137.5 מיליון דולאר במחצית השנייה של 1955 ל-141.0 מיליון במחצית השנייה של 1956 — כלומר עלייה של 3.5 מיליון דולאר, או 2.6 אחוזים.

מאזן המסחר במוצרים
(במיליוני דולאר)

	השניוני ב-1956 לעומת 1955	יולי עד דצמבר	
		1955	1956
היבוא ⁽¹⁾	+ 5.0	172.9	181.6
היצוא ⁽¹⁾	+ 14.7	35.4	40.6
הגרעון	+ 2.6	137.5	141.0

(1) כולל יבוא ויצוא אוניות.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, משרד המסחר והתעשייה, ומשרד התחבורה.

ההשוואה בין שני חצאי השנה מראה כי היצוא התע-שיתי נותר במחצית השנייה של 1956 באותה הרמה כבמחצית הראשונה של השנה, בעוד שיצוא היהלומים עלה בקירוב ל-10 אחוז. סך היצוא נמוך יותר במחצית השנייה (40.6 מיליון דולאר לעומת 35.4 מיליון), כתוצאה מריכוז רוב יצוא פרי-ההדר במחצית הראשונה של השנה.

במחצית השנייה של השנה היה היבוא נמוך מאשר במחצית הראשונה (181.6 מיליון דולאר לעומת 172.9 מיליון). כתוצאה מהירידה ביבוא נכסי-השקעה (אשר אף לאחר הירידה עמדו על רמה גבוהה), ומריכוז קניית האוניות, הפעם, במחצית הראשונה של השנה.

נוסף על הגרעון במאזן המסחרי, במוצרים, עלה הגרעון השוטף במאזן השירותים. ברביע השלישי של 1956 הגיע הגרעון ל-31 מיליון דולאר בערך, לעומת 13 מיליון ברביע השלישי של 1955, עלייה ניכרת זו

בסוף דצמבר 1955. תופעה זו הינה עונתית, במידה של השנה, והעלייה נעצרת — או מואטת — במחצית רבה, שכן היתרות עולות במהירות במחצית הראשונה השנייה של השנה.

31.12.55	30.6.56	30.9.56	31.12.56	השינוי ב-31.12.56 לעומת 30.6.56
198.9	220.2	226.0	244.7	+ 24.5
220.8	220.7	210.9	206.3	- 14.4
31.0	30.6	31.6	49.3	+ 18.7
450.7	471.5	468.5	500.3	+ 28.8
49.3	72.9	47.3	50.9	- 22.0
1.6	4.3	4.8	-4.3	- 8.6
21.1	25.3	31.4	33.7	+ 8.4
72.0	102.5	83.5	80.3	- 22.2
378.7	369.0	385.0	420.0	+ 51.0

(1) חובות הממשלה וחובות בערבות הממשלה.

ה מקור: חישובי בנק ישראל.

סך כל החובות, נטו, כלומר סך כל החובות במטבע חוץ בניכוי היתרות במטבע-חוץ, הגיע בסוף דצמבר 1956 ל-420 מיליון דולאר, לעומת 369 מיליון בסוף יוני 1956; כלומר, חלה עלייה של 51 מיליון דולאר.

ה מ ח י ר י ם

בעקב ההסרה ההדרגתית של הסובסידיות על מוצרים חקלאיים, ובחלקה האחר כתוצאה מחששות לצימצום היבוא.

בהיעדר אינדיקאטורים משופרים יותר לתנודות המחירים, נשתמש במדד המחירים לצרכן ובמדד הוצאות הבנייה כמודדים למגמות ההתייקרות שניכרו במשק בתקופה הנדונה (1).

מדד המחירים לצרכן

העלייה במחצית הנדונה היתה בת 6 נקודות, או 2.5 אחוזים — מ-244 עד 250 נקודות. העלייה לא היתה מודרגת, אלא עד חודש ספטמבר, שבו הגיע המדד ל-260 נקודות, חלה עלייה חדה, ואחרי חודש נוסף באותה רמה — חלה ירידה. תחום ההשתנות היה בן 14 נקודות, שהן 6.6 אחוזים.

(1) בגלל ייצוג החלקי, הן מבחינת היקפו והן מבחינת משקלן, אין מדד המחירים הסיטוני משמש אינדיקאטור מהימן לשינויי המחירים.

במחצית השנייה של שנת 1956 התמידה רמת המחירים בעלייתה. שיעור העלייה לא היה אחיד — דבר המשקף את פעולתם של גורמים מספר: עלייה קלה ברמת השכר, העונתיות באספקת התוצרת החקלאית (שגרמה גם לתנודה חריפה למדי במחירי הירקות), מדיניות הסובסידיות, העלייה במיסוי הרשויות המקומיות ומס אחיד, והתייקרותם של מיצרכים בודדים, הן כתוצאה משינוי בהיטלים ובמיסי עקיפין, והן כתוצאה מן הגורמים שנמנו קודם לכן.

מערכת סיגי לא הביאה לעלייה מיידית של המחירים. אף שבתקופת המערכה נעשו קניות-אגירה של מזונות, הרי הממשלה דאגה לאספקתם המוגברת של אלה, וכן ניתנו בחודש נובמבר סובסידיות לסוגי-ירקות מסויימים אשר סופקו באותו החודש בכמויות גדולות יותר, מסיבות עונתיות. כך נמנעה עליית מחירים בנובמבר, ובמדד המחירים לצרכן נרשמה אף ירידה. לעומת זאת, חלה עליית מחירים בחודש דצמבר, בחלקה האחד

מדד המחירים לצרכן, יולי 1955 עד דצמבר 1956

(ספטמבר 1951 = 100)

ה ח ו ד ש	1955	1956
ינואר	228	238
פברואר	228	239
מארס	229	244
אפריל	230	246
מאי	230	249
יוני	232	249
הממוצע	279.5	244.1
יולי	233	244
אוגוסט	231	247
ספטמבר	239	260
אוקטובר	238	259
נובמבר	236	248
דצמבר	239	250
הממוצע	236.0	251.3
הממוצע השנתי	233.0	248.0

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

במחצית הראשונה של שנת 1956 עלה המדד מ-238 עד 249 נקודות — עלייה בת 11 נקודות או 3.8 אחוזים; ואילו במחצית השנייה של שנת 1955 היתה העלייה מ-233 ל-239 נקודות, עלייה של 2.6 אחוזים, כלומר עלייה דומה לזו שאירעה בתקופה המקבילה בשנת 1956.

אף התנודות שבחוף כל תקופה דומות בשתי השנים: בחודשים ספטמבר ואוקטובר ניכרת עלייה לעומת שאר החודשים, בגלל צימצום אספקת התוצרת החקלאית המקומית לשוק, אולם שיעורן של תנודות אלה תלוי

במידת צימצומה של אספקת התוצרת בחודשי המחסור, ומידת התגברותה בחודשי השפע, מחד, ובסכום הסוב-סידיות הניתנות וחלוקתן, מאידך.

השוואת רמת-היוקר הממוצעת עם הרמה במחצית השנה הקודמת מראה כי במחצית האחרונה של 1956 הואט קצב העלייה, לעומת ששת החודשים שלפניה. הרמה הממוצעת של המדד במחציות השנים,

יולי 1955 עד דצמבר 1956

ה ת ק ו פ ה	הממוצע	השינוי לעומת המחצית הקודמת
יולי עד דצמבר 1955	236.0	
ינואר עד יוני 1956	244.1	+3.4
יולי עד דצמבר 1956	251.3	+2.9

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

אף תופעה זו הינה תוצאה משולבת של ההתייכרות הכללית שחלה במחצית הראשונה של השנה כתוצאה מעלייה בשכר-העבודה, ולעומת זאת — הוזלת המיצ-רכים הכלולים בסעיף "מזון", שהינו החשוב שבסעיפי המדד, באמצעות סובסידיות, במחצית השנייה של השנה.

מן הלוח הבא, המפרט את שבעת המרכיבים של מדד המחירים לצרכן, מסתבר כי בעוד כי התנודות נגרמו בעיקרן כתוצאה מהשינויים בסעיף "מזון", הרי רמת המדד בדצמבר 1956 נקבעה דוקא על-ידי הסעיפים האחרים, באשר הסעיף "מזון" חזר כמעט לרמתו ביולי 1956, ואילו שאר הסעיפים — שעלייתם היתה איטית יותר, והעונתיות אינה חלה עליהם — רמתם בחודש זה היתה גבוהה מאשר בראשית התקופה.

מדד המחירים לצרכן, יולי עד דצמבר 1956,

על מרכיביו

(ספטמבר 1951 = 100)

ה ח ו ד ש	כ ל ל י	מזון	הלבשה והנעלה	שכר-דירה וחשמל	ריהוט וכלי-בית	מיסים	חינוך ותרבות	ש ו נ י מ
יולי	244	253.0	244.7	227.0	192.2	238.3	280.4	248.7
אוגוסט	247	257.8	246.5	227.0	193.2	238.3	280.4	250.6
ספטמבר	260	282.3	248.2	227.6	194.0	243.1	283.1	258.0
אוקטובר	259	279.0	251.0	228.4	194.2	243.1	289.8	259.7
נובמבר	248	251.6	252.0	228.4	195.0	243.1	289.8	259.7
דצמבר	250	254.7	252.0	232.2	194.6	243.1	289.8	263.9
הממוצע	251.3	263.1	249.1	228.4	193.9	241.5	285.6	256.8

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

מחצית — על מזון, קרוב לרבע — על „שונים“ (הכולל ריפוי ותרופות, החזקת הדירה, צורכי-בית, שירותים אישיים, בידור, סיגריות ומתנות). והיתרה מתחלקת בין חמשת הסעיפים הנותרים.

תרומתם של הסעיפים השונים — מבחינת נקודות — לעלייה הכללית במדד (בת 6 נקודות) היתה כדלהלן ⁽¹⁾:

אחוזים	הנקודות במדד	
11.8	0.70	מזון
16.0	0.95	הלבשה והנעלה
4.6	0.27	שכר-דירה וחשמל
3.0	0.18	ריהוט וכלי-בית
5.2	0.31	מיסים
6.4	0.38	חינוך ותרבות
52.9	3.13	שונים
100.0	5.92 ⁽²⁾	סך הכל

מדד הוצאות הבנייה

מדד הוצאות הבנייה (אודותיו מצויים בידינו נתונים רק לגבי 11 חודשים ⁽¹⁾) מראה יציבות רבה במחצית האחרונה של השנה.

מדד הוצאות הבנייה, יולי עד דצמבר, 1955 ו-1956

(יולי 1950 = 100)

1956	1955	
460.4	381.7	יולי
461.1	383.7	אוגוסט
461.1	419.2	ספטמבר
461.1	421.6	אוקטובר
461.1	422.2	נובמבר
.....	427.2	דצמבר
461.0	409.3	הממוצע

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

השינוי היחיד חל בחודש אוגוסט, בו עלה מחיר הזיפוף ב-6.5 אחוזים. כתוצאה מעלייה זו עלה המדד הכללי ב-0.7 נקודות, שהן — 0.2 אחוזים. הגורמים שהעלו את המדד במחצית הראשונה של השנה, מ-427.2 ל-459.4 נקודות עלייה בת 7.5 אחוזים ⁽²⁾, לא הוסיפו איפוא לפעול במחצית השנייה של השנה.

יציבות זו אינה עונתית, כפי שמעידה ההשוואה עם התקופה המקבילה בשנה הקודמת, בה עלה המדד מ-381.7 עד 427.2 נקודות — עלייה בת 45.5 נקודות, שהן 11.9 אחוז.

אולם חישוב זה, של השוואה בין החודש הראשון והחודש האחרון, עלול להטעות. מושג טוב יותר מת-קבל מהשוואת הרמה הממוצעת של הסעיפים לאותה תקופה, וגם כאן — בהשוואה לחודש הראשון של המחצית. התמונה המתקבלת — שונה לחלוטין ⁽³⁾.

אחוזים	הנקודות במדד	
58.4	1.64	מזון
8.2	0.23	הלבשה והנעלה
1.8	0.05	שכר-דירה וחשמל
2.1	0.06	ריהוט וכלי-בית
3.2	0.09	מיסים
2.5	0.07	חינוך ותרבות
23.8	0.67	שונים
100.0	2.81 ⁽⁴⁾	סך הכל

לוח זה משקף באופן נאות יותר — כל כמה שהמדד משמש קנה-מידה למחירים — את הרמה הממוצעת של ההוצאות בתקופה הנדונה. נראה איפוא שתרומת הסעיפים השונים להתייקרות היתה כדלהלן: למעלה

(1) החישוב הוא: השינוי בנקודות-אינדקס בכל סעיף-מישנה, כפול משקלו באינדקס הכללי.

(2) ההפרש בין מספר זה ובין השינוי של 6.0 נקודות נובע מעיגול המספרים.

(3) החישוב הוא: ממוצע התקופה, לעומת החודש הראשון של התקופה, כפול המשקל של סעיף-המישנה באינדקס הכללי.

(4) השינוי הכללי הוא 2.99, וההפרש נובע מעיגול המספרים.

(1) ב"רחון סטטיסטי" מופיע המדד בתאריך של 1 לכל חודש, והוא מתייחס לשבוע השלישי של החודש הקודם. לכן הוקדם המדד של הלשכה, בכל מקרה ומקרה, בחודש א"ד.

(2) עלייה זו, בת 7.5 אחוזים, נגרמה עליידי עליות בשכר העבודה, במחירי הזיפוף ובמחיר הברזל, כתוצאה מתוספות הווקר, דירוג משכרות-היסוד, וההטלים על חומרי-בניין.

ה ש כ ר

במחצית השנייה של 1956 היתה רמת השכר יציבה בתעשייה ובשירות המדינה ניכרו תנודות בלתי-סדירות. יחסית, אך גבוהה מזו שבמחצית-השנה הקודמת. בשכר ואילו השכר בבנייה היה יציב.

השכר בתעשייה, בבנייה ובממשלה

יולי עד דצמבר 1956

ה מ מ ש ל ה		ה ב נ י י ה		ה ת ע ש י י ה		
ה מ ד ר	לחודש, ב"י	ה מ ד ר	ליום, ב"י	ה מ ד ר	ליום, ב"י	
100.0	225.5	100.0	8.227	100.0	8.438	הממוצע, 1955
108.2	243.9	108.6	8.934	108.4	9.144	הממוצע, ינואר עד יוני 1956
116.1	261.8	116.1	9.552	116.1	9.794	יולי
116.6	262.9	114.1	9.388	120.5	(1)10.166	אוגוסט
115.7	260.9	114.6	9.430	129.9	(1)10.963	ספטמבר
114.8	258.8	114.0	9.380	118.3	9.985	אוקטובר
117.0	(4)263.9	114.7	9.434	118.0	9.961	נובמבר
117.9	(4)265.9	—	—	—	—	דצמבר
116.4	262.4	114.7	(2)9.437	120.6	(2)10.174	הממוצע, יולי עד דצמבר 1956
112.2	253.1	111.4	(3)9.162	113.9	(3)9.612	הממוצע, 1956

(1) העלייה הפתאומית משקפת את מחצית המשכורת הי"ג (2) ממוצע של 5 חודשים בלבד. ותוספת-חג מיוחדות. (3) ממוצע של 11 חודש בלבד.

(4) מספרים ארעיים.

ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, והחשב הכללי, האוצר.

מרכיבי שינויי-השכר בתעשייה, בבנייה ובממשלה

במחצית השנייה של 1956

התקופה		התעשייה השכר היומי		הבנייה השכר היומי		הממשלה השכר החודשי	
(ב ל " י)							
מארס עד מאי 1956		9.314		9.128		245.4	
יולי עד דצמבר 1956		10.174		9.437		262.4	
בל"י		באחוזים		בל"י		באחוזים	
עלייה בשכר-היסוד (1)		+6.1		—0.005		7.9	
עלייה בתוספת-היוקר		+3.1		—0.304		9.1	
סך כל העלייה		+9.2		—0.309		17.0	
—0.860		+3.4		—		+6.9	

(1) נוסף לשינויים בדירוג שכר-היסוד, כולל סעיף זה עלייה-מדרגה לדרגה ושינויים בחתק, במצב המשפחתי, בשכר-העידוד ובגורמי-שכר אחרים, פרט לתוספת-היוקר.

ה מ ק ו ר : חישובי בנק ישראל, על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, והחשב הכללי, האוצר.

אם ניטול, במקום השכר הממוצע למחצית השנה, את השכר לחודש נובמבר (שהוא החודש האחרון לגבי ישי בדינו נתונים) נקבל: —

ממוצע מארס עד מאי 1956	9.314	
נובמבר 1956	9.961	
העלייה בשכר-היסוד	—0.362	+3.9%
העלייה בתוספת-היוקר	—0.285	+3.0%
סך כל העלייה	—0.647	+6.9%

התמונה המתקבלת קרובה הרבה יותר לזו הקיימת לגבי שכר עובדי הממשלה, ומוסברת על-ידי אותן הסיבות (ראה להלן).

בבנייה נובעת כל העלייה בשכר מהגדלת תוספת-היוקר. הסיבה להעדר תזויות בשכר-היסוד היא החלשת הבנייה בתקופה זו, תופעה שמנעה את עליית השכר בענף.

בממשלה, לעומת זאת, הביאה תוספת-היוקר לעלייה בגובה של 9.1 ל"י לחודש, לעומת תוספת שכר-היסוד בגובה של 7.9 ל"י לחודש. מאחר שאין הממשלה נוהגת לשלם תוספות-חג בכל צורה שהיא, משקף שינוי זה של שכר-היסוד, בעיקר, את התפלגות שכר-היסוד, השונה מאשר באמצע 1955. המגמה החדשה הניכרת בהתפלגות זו היא תזווה בכיוון של העלאת הממוצע של שכר-היסוד.

תוספת-היוקר ששולמה במחצית השנייה של שנת 1956 מבוססת על רמת מדד יוקר-המחייה בחודש מאי, שהוא החודש הקובע האחרון בו חלה עלייה במדד. התשלומים המוגדלים החלו אמנם להשתלם באמצע יוני, אך בהשפעתם המלאה הורגש רק מחודש יולי ואילך. מוטב על-כן להשוות את השכר הממוצע לתקופה הנדונה עם השכר הממוצע ל"תקופת תוספת-היוקר" הקודמת לה, כלומר החודשים, מארס, אפריל ומאי 1956. פירוט השינויים לפי מרכיבי השכר ניתן בלוח שבעמוד הקודם.

נראה אפוא כי תוספת-היוקר האחרונה הביאה לעלייה בשכר, בין 3.1 ל-3.7 אחוזים, בענפים השונים. לעומת זאת, שונה העלייה בשכר-היסוד בין ענף לענף: בתעשייה חלה עלייה של 585 פרוטה ליום בשכר-היסוד, כלומר קרוב ל-15 ל"י לחודש — עלייה הכפולה בשיעורה מעליית תוספת-היוקר באותה תקופה; היא נובעת במידה מסוימת מההתקדמות שחלה בדירוג הוותק, ובמידה גדולה יותר — מהתשלומים המוגדלים של מחצית משכורת י"ג ותוספות-חגים המופיעים במשכורות אוגוסט וספטמבר, ומעלים באורח ניכר את הממוצע לתקופה הנדונה. עלייה זמנית זו בולטת בהשוואה לעלייה שלפני חג הפסח, בה משתלמת אמנם המחצית השנייה של המשכורת הי"ג, אבל תוספת-החג קטנות בה יותר. כן לא נתבלטה עלייה זמנית זו של חודש מארס, משום שבהמשך התקופה החלה משתלמת תוספת-היוקר של חודש פברואר 1956.

ה ת ע ס ו ק ה

במחצית השנייה של 1956 נסתמנו כמה מגמות-יסוד:

א. חלה עלייה ניכרת במספר המובטלים הרשומים והמועסקים בעבודות יזומות, בהשוואה לתקופה המקבילה בשנת 1955. מגמה זו מיוחדת לתקופה הנסקרת, שכן במחצית הראשונה של 1956 לא ניכר כל שינוי במודד זה של האבטלה.

ב. עלייה זו באבטלה היתה מפורזת על-פני התקופה

דורשי-העבודה הרשומים בלשכות העבודה מהווים רק חלק מהאבטלה הכללית, ויש להוסיף אליהם מחוסרי-ריעבודה רבים המנסים למצוא לעצמם תעסוקה שלא באמצעות הלשכות.

מצויים בדינו נתונים שוטפים רק לגבי אותם מובטלים הנרשמים בלשכות, וכן המועסקים בתעסוקה המכוונת, ואלה ישמשונו כמודד לכלל העובדים שלא נקלטו במשק מבחינה כלכלית.

הממוצע היומי של המובטלים
(האבטלה הרשומה והמועסקים בעבודות יחיד)

ה ח ו ד ש	1955	1956	השינוי המוחלט	השינוי באחוזים
אוגוסט	21,982	24,700	+2,718	+ 12.4
ספטמבר	17,951	21,590	+3,639	+ 20.3
אוקטובר	13,018	18,460	+5,442	+ 41.8
נובמבר	22,251	26,488	+4,237	+ 19.0
דצמבר	25,258	31,450	+6,192	+ 24.5

ה מק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ויחידת המחקר של משרד העבודה.

הגידול באבטלה הרשומה בחודשים אוגוסט עד דצמבר 1956 אירע בכל החודשים, ובחלקו נבלם על-ידי הגדלת היקף התעסוקה המכוונת. כתוצאה מכך אין להבחין בהבדלים ניכרים בין השינויים העונתיים של השנה ושל השנים הקודמות. זאת — בהנחה שהסיבות הגורמות לשינויים עונתיים לא השתנו בשנים שביחס אליהן נערכת השוואה כזו.

הרמה הגבוהה של ממוצע האבטלה הרשומה, בשכר-עות האחרונים של השנה, חרגה מהרמה הרגילה בעונה זו בגודלה המוחלט; אך היחס בין הממוצע היומי של האבטלה הרשומה בדצמבר, לבין הממוצע השנתי — אינו שונה מהיחסים המקבילים בשנים הקודמות. בשנים 1949 עד 1955 היתה האבטלה הרשומה בדצמבר גבוהה ב־40% עד 50 אחוז בקירוב מהרמה הממוצעת לשנה כולה. בשנת 1956 היה ממוצע האבטלה הרשומה גבוה ב־50 אחוז מהרמה השנתית, וכפי שנאמר לעיל — ניתן היה לצפותו מראש.

מודד אחר לרמת האבטלה הוא מספר דורשי-העבודה שנרשמו בלשכות במשך 13 ימים או יותר, תוך חודש אחד.

דורשי-העבודה שהיו רשומים 13 ימים ויותר בכל חודש

(באלפים)

ה ח ו ד ש	1955	1956	השינוי באלפים	השינוי באחוזים
יולי	7.3	11.1	+ 3.8	+ 52.0
אוגוסט	10.4	9.5	- 0.9	- 8.6
ספטמבר	7.3	6.1	- 1.2	- 16.4
אוקטובר	8.2	10.3	+ 2.1	+ 25.6
נובמבר	12.9	10.7	- 2.2	- 17.1
דצמבר	15.2	16.9	+ 1.7	+ 11.2
הממוצע, יולי עד דצמבר	10.2	10.8	+ 0.6	+ 5.9

ה מק ו ר : יחידת המחקר של משרד העבודה.

פה כולה, ואין להבחין בגידול פתאומי בחודש מסויים. ג. בד בבד עם העלייה באבטלה הרשומה, במחצית השנייה של 1956, הוגדלה גם התעסוקה המכוונת, שבלמה בחלקה את העלייה באבטלה הרשומה. רמת התעסוקה המכוונת בתקופה בה מסתמנת העלייה באבטלה גבוהה. ב־40 אחוז בקירוב מהרמה בתקופה המקבילה ב־1955. הממוצע היומי של האבטלה הרשומה יחד עם התעסוקה המכוונת לא השתנה, בהשוואה לתקופה המקבילה ב־1955.

הממוצע החודשי, ינואר עד יולי 1955	המובטלים הרשומים בלשכות	מועסקי הדחק	סך כל המובטלים
10,081	12,600	22,681	
11,903	10,700	22,603	

ה מק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ויחידת המחקר של משרד העבודה.

באוגוסט החלה לפעול מגמה אחרת. מחודש זה ואילך חל גידול ניכר בהיקף האבטלה הרשומה והתעסוקה המכוונת, בהשוואה לחודשים המקבילים בשנה הקודמת. גידול זה נמשך כל חמשת החודשים האחרונים של 1956, בקצב קבוע פחות או יותר.

הממוצע היומי של האבטלה הרשומה

ה ח ו ד ש	1955	1956	השינוי המוחלט	השינוי באחוזים
אוגוסט	11,300	11,400	+ 100	+ 0.9
ספטמבר	8,535	10,090	+1,555	+ 18.2
אוקטובר	7,840	10,460	+2,620	+ 33.4
נובמבר	14,460	13,770	- 690	- 4.8
דצמבר	16,160	18,450	+2,290	+ 14.2

הממוצע היומי של העובדים בתעסוקה מכוונת

ה ח ו ד ש	1955	1956	השינוי המוחלט	השינוי באחוזים
אוגוסט	10,682	13,300	+2,618	+ 24.5
ספטמבר	9,416	11,500	+2,084	+ 22.1
אוקטובר	5,178	8,000	+2,822	+ 54.5
נובמבר	7,791	13,500	+5,709	+ 40.0
דצמבר	9,098	13,200	+4,102	+ 45.0

השנייה. בששת החודשים הראשונים של השנה היתה רמת האבטלה גבוהה ב-44 אחוז מאשר בתקופה המקבילה בשנה הקודמת, ובמחצית השנייה היתה הרמה גבוהה ב-48 אחוז.

יש לזכור שהבסיס לחישוב זה קטן ביותר, ובשתי התקופות אין העלייה באבטלה עולה על 250 איש.

הממוצע היומי של דורשי-עבודה בקרב פועלי הבניין

החודש	1955	1956	השינוי המוחלט
יולי	396	697	+ 301
אוגוסט	454	620	+ 166
ספטמבר	350	595	+ 245
אוקטובר	320	525	+ 205
נובמבר	620	885	+ 265
דצמבר	920	1,200	+ 280
הממוצע, יולי עד דצמבר	510	754	+ 244

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

האבטלה בקרב פועלי התעשייה

במשך שנת 1956 לא חל כל שינוי במגמות האבטלה בקרב פועלי התעשייה. ממוצע האבטלה היה גבוה במחצית השנייה של 1956 ב-11 אחוז מממוצע האבטלה בתקופה המקבילה ב-1955 (במחצית הראשונה של 1956 היה ההפרש 75 אחוז). אין להסיק מכאן כי גדל קצב האבטלה, שכן בסיס החישוב קטן ביותר.

הממוצע היומי של דורשי-עבודה בקרב פועלי התעשייה

החודש	1955	1956	השינוי המוחלט
יולי	654	759	+ 105
אוגוסט	662	686	+ 24
ספטמבר	554	636	+ 72
אוקטובר	503	669	+ 166
נובמבר	704	655	- 49
דצמבר	737	1,011	+ 274
הממוצע, יולי עד דצמבר	636	736	+ 100

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הגורמים שהשפיעו על ממדי האבטלה

להלן כמה מהגורמים הבולטים שהשפיעו על היקף האבטלה:

מודד זה רגיש ביותר להשפעות התעסוקה המכוונת. משרד העבודה משתדל להקציב לפחות 12 ימי-עבודה בחודש, למועסק בעבודות היוזמות על-ידי. בחודש בן 24 ימי-עבודה לא ייכלל במודד פועל שקיבל הקצבה זו.

האבטלה בענפים העיקריים חלקם של הבלתי-מקצועיים בכלל המובטלים היה רב מחלקם של כל שאר המקצועות גם יחד. התנודות באבטלתם הן שקבעו, למעשה, את הרמה הכללית של האבטלה.

התחלקות הממוצע היומי של האבטלה

הרשומה, לפי מקצועות

(באחוזים)

המקצוע	אוגוסט	ספטמבר	אוקטובר	נובמבר	דצמבר
בלתי מקצועיים	80.1	79.0	78.7	82.5	81.5
בניין	5.4	5.9	5.0	6.4	7.1
תעשייה	6.0	6.4	6.4	4.8	5.3
אחרים	8.4	8.7	6.9	6.3	6.2

המקור: חישובי בנק ישראל.

קבוצת העובדים הבלתי-מקצועיים היא העתודה לביצוע עבודות עונתיות בחקלאות, עבודות ציבוריות ובניין, והיא המושפעת משפל ומגאות זמניים בענפים אלה ובאחרים.

הממוצע היומי של דורשי-עבודה בלתי-מקצועיים

(באלפים)

החודש	1955	1956	השינוי באלפים	השינוי באחוזים
יולי	7.5	9.9	+ 2.4	+ 32
אוגוסט	9.2	9.1	- 0.1	- 1
ספטמבר	6.7	8.0	+ 1.3	+ 19
אוקטובר	6.1	8.2	+ 2.1	+ 34
נובמבר	12.0	11.4	- 0.6	- 5
דצמבר	13.3	15.0	+ 1.7	+ 13
הממוצע, יולי עד דצמבר	9.1	10.3	+ 1.2	+ 13

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

האבטלה בקרב פועלי הבניין

העלייה במספר דורשי-העבודה בקרב פועלי הבניין שהסתמנה במחצית הראשונה של 1956, בהשוואה למחצית המקבילה בשנת 1955, נמשכה גם במחצית

א. העלייה

בחודשים יולי עד דצמבר 1956 עלו ארצה 8,300 גברים בגילי העבודה, לעומת 5,750 בתקופה המקבילה ב-1955. תוספת זו לכוח העבודה⁽¹⁾ גדולה ב-44 אחוז מהתוספת ב-1955.

על אף העובדה כי תוספת כוח העבודה ממקור זה הגדילה ללא ספק את מספר דורשי העבודה, אין להפריז בהערכת השפעתה על ממדי האבטלה. חלק ניכר מן העולים הועבר ישר מהאונייה להתיישבות חקלאית ולאזורי הפיתוח, שם הוכנה בעבורם תעסוקה שתוכננה מראש.

ב. התעסוקה החקלאית

ענפי חקלאות מסוימים העסיקו מספר פועלים קטן במידה ניכרת מהמצופה. הנזקים בשדות הכותנה גרמו לירידת היבול בשיעור של 50 אחוז. ב-1956 נורעו 60,000 דונאם כותנה. מעריכים שאסיף דונאם כותנה דורש 10 ימי עבודה. נזקי הכותנה גרמו איפוא לאבדן מאות אלפים של ימי עבודה. הדחייה בעבודות הקטיפה שחלה בעונת 1956/57 הרחיבה גם היא את היקף האבטלה.

(1) נושא הדיון הוא "דורשי עבודה רשומים", ועל-כן חושבה התוספת לכוח העבודה שמקורה בעלייה רק לפי מספר הגברים בגילי העבודה. ייתכן, כמובן, כי גם נשים עולות הצטרפו למעגל דורשי העבודה, אך לעומת זאת לא כל הגברים, ובעיקר לא כל הקשישים שבהם, הצטרפו למעגל זה.

ג. צימצום הבנייה

צימצום הפעילות בבנייה, שנבע בחלקו האחד מהמדיניות הממשלתית של צימצום הבנייה הציבורית ובחלקו האחר מהאטת הבנייה הפרטית, הביא לגידול האבטלה בקרב פועלי הבניין, והוסיף גם מבוטלים בלתי מקצועיים שהועסקו קודם לכן בעבודות-בניין או בעבודות הקשורות בבנייה.

ד. השכר

לא מן הנמנע שהעלאת השכר גרמה לפיטורי עובדים, שהעסקתם קודם להעלאה זו היתה בקצה תחום הכדאיות או לאי-קליטת עובדים נוספים.

ה. מערכת סיני

מערכת סיני לא השפיעה ישירות על האבטלה הרשויה. ניכרים סימנים להשפעתה על ההרכב הפנימי של האבטלה, אך לא על ממדיה. תופעה זו מוסברת על-ידי שתי התרחשויות שחלו בעת ובעונה אחת:

א. חלק ניכר מהמבוטלים או מ"עתודת האבטלה" גויס בעת המיבצע.

ב. שיבושי התחבורה וגיוס עובדים חיוניים גרמו להשבת עבודות ולפליטת עובדים בעת המיבצע, פליטה שהורגשה בעיקר בענף הבנייה.

התעסוקה המכוונת, שרמתה היתה גבוהה מכרגיל בחודש זה, קלטה מספר ניכר של מבוטלים.

ה צ ר י כ ה

השינויים באינדיקטורים המרכזיים של צריכה ב-1956, בהשוואה לתקופות המקבילות ב-1955

(באחוזים, בערכים קבועים)

אוקטובר ונובמבר	הרביעי השלישי	המחצית הראשונה	
+ 9.6	+ 10.1	+ 4.3	מזון
+ 31.1	+ 11.6	+ 4.2	סיגריות
+ 2.6	+ 8.9	- 2.7	סכסטייל
			ביקורים
- 0.7	+ 0.3	- 0.25	בבתי-קולנוע ⁽¹⁾

(1) בשלוש הערים הגדולות בלבד.

ה מקור: חישובי בנק ישראל.

בחמשת החודשים — יולי עד נובמבר — של שנת 1956 ניכרה מגמה כללית של עלייה בצריכה, לעומת התקופה המקבילה ב-1955, בהתאם לאינדיקטורים חלקיים המצויים בידינו, והמקיפים מוצרים לצריכה מיידית בלבד, ולא מוצרים לצריכה בת-קיימא.

בעוד שבמחצית הראשונה של השנה עלתה הצריכה, בהשוואה ל-1955, במידת שיעור הגידול של האוכר לוסיה, בקירוב, הרי ברביע השלישי הוסיפה לעלות בכדי 5% לנפש. שיעור זה של גידול לנפש שרר גם בחודשים אוקטובר ונובמבר.

לראות את המחצית השנייה של 1956 כתקופה של עלייה בצריכה, הן באופן כולל והן בחישוב לנפש, אף שהמגמה הופסקה חלקית (כנראה בעקב מערכת סיני). ניתוח מפורט יותר של החודשים אוקטובר ונובמבר מראה בעליל כי עיקר ההשפעה של מיבצע סיני על הקניות הקמעונאיות חלה בנובמבר:

השינויים בכמה אינדיקטורים מרכזיים של צריכה, אוקטובר ונובמבר 1956, בהשוואה לחודשים המקבילים ב-1955

(באחוזים, בערכים קבועים)		
נובמבר	אוקטובר	
+ 2.4	+18.1	מזון
+30.0	+32.3	סיגריות
- 9.5	+28.8	טכסטיל
-0.9	- 0.5	ביקורים בבתי-קולנוע (1)

(1) בשלוש הערים הגדולות בלבד.

המקור: חישובי בנק ישראל.

אין זה מן הנמנע, כי אם אמנם ניכרה בסוף אוקטובר תופעת האגירה, הרי חלק מהירידה בצריכת המזונות בחודש נובמבר באה כתוצאה מצריכת המלאי. כן הביאו ההפרעות בהספקת תוצרת חקלאית לשווקים המקומיים, שחלו בראשית נובמבר, למניעת הצרכנים מקניית חלק מן התוצרת, ובעיקר בסוגי-אספקה שאינם נאגרים — מחד, ואינם ניתנים לשימור לתקופה מאוחרת יותר, על-ידי היצרן — מאידך (חלב, ירקות וכיוצא באלה).

ההסבר המתקבל על הדעת לגבי תקופת סיני הוא ללא ספק כי הציבור משנה את הרגלי-הצריכה שלו לרגל שינויי הנסיבות בזמן הקצר, ביחס למיצרכים להם הוא נוקט מדי יום ביומו, במידה פחותה משניתן היה לשער מראש.

ניתוח מפורט של הצריכה בחודשים אוקטובר ונובמבר מראה כי העלייה בצריכה באוקטובר גדולה היא בכל האינדיקטורים, למעט ביקורים בבתי-קולנוע, ואילו בנובמבר היתה העלייה המוחלטת מתונה, ואף נסתמנה ירידה בחישוב הצריכה לנפש. עם זאת, יש לקחת בחשבון את העובדה כי צרכנים רבים נעדרו מבתיהם באותה התקופה. ירידה של ממש נסתמנה בצריכת טכסטילים, שבחלקם יש לראותם כמיצרך לשימוש ממושך. אף הירידה בביקורים בבתי-קולנוע היתה גדולה מאשר באוקטובר.

חלק מהעלייה הבלתי-צפויה מראש בצריכת מזונות באוקטובר אפשר להסביר, ללא ספק, על-ידי תנועה מסוימת של אגירה שהורגש בה בסוף אותו חודש, לרגל מיבצע סיני. חלק אחר מוסבר מן העובדה כי החגים חלו ב-1955 בחודש אוקטובר, ואילו בשנת 1956 חלו בספטמבר, ועל-כן אפשר שהעלייה בחודש אוקטובר לעומת השנה שלפני-כן, מבטאת — לפחות בחלקה — את תחילת עונת החגים. יש סימנים לכך כי מכירות קמעונאיות — עליהן אנו מתבססים כאן — קטנות בחודשי חגים מפני שהקניות בהן מבוצעות זמן מה לפני החג.

האינדיקטורים הראשונים לגבי חודש דצמבר מצביעים על עלייה ניכרת בצריכה כולה, ויש אם כך